

PIRAMIDA

NEODVISNA REVIJA ZA POLITIČNA, SOCIALNA,
KULTURNA VPRAŠANJA IN LEPOSLOVJE

LETO I.

ŠTEV. 9

V S E B I N A :

Naš narod pričakuje nove setve. — VLADIMIR RUPNIK: Naša skrb za znanost in umetnost v ogledalu Evrope. — VINKO ŽITNIK: Večerno hrepenenje. — RADIVOJ REHAR: Rodil sem se ... — VINKO ŽITNIK: Iz dnevnika brezposelnega intelektualca. — VINKO ŽITNIK: Zadnja groza. — LOJZE BIZJAK: Sirota Ivanka (Dolje). — JOŽE KRIVEC: Sirene tulijo ... — RADIVOJ REHAR: Upor atavističnih barbar-
skih gonov proti evropski kulturi. — JANKO FURLAN: Rešitev iz socialne stiske sedanosti. — OBZORNIK: Naša gledališča: Mariborska drama (Ortner »Čevljar Anton Hit«, Nušić »Dr.«) -r. — Slovensko slovstvo: Dr. Fr. Vatovec: 140 let slovenske žurnalistike. R. R. — Naši jubilaranti: Dr. Ivo Šorli. — Politični zapiski: Nepopravljiva zgodovinska napaka. V. R.

1 9 3 6 - 3 7

M A R I B O R

Naročnikom naših revij!

Da izpolnimo program naše založbe in jo ohranimo, smo podaljšali poslovno leto do 31. oktobra 1937. Do tedaj izdamo še vse preostale številke revije in obe knjigi. Novo leto pričnemo meseca novembra ali decembra. Uprava „Piramide“.

Prodajalna mestnih podjetij

MARIBOR, Aleksandrova cesta 13, telefon 25-23

Največja izbira lestencev, svetilk in aparatov za obrt, industrijo in gospodinjstvo

Samoprodaja »MIELE« izprašilcev
od din 1.150— naprej!

Odjemalci toka imajo
pri nakupu likalnikov
velike plačilne
ugodnosti

Oglejte si brezobvezno našo zalogo

Uredništvo in uprava v Mariboru, Prečna ulica 3/I.

Izdaja in zalaga: Založba „PIRAMIDA“ v Mariboru.

Predstavniki in uredniki: Radivoj Rehar, pisatelj in publicist v Mariboru.

Tiska: Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru. - Predstavniki Stanko Detela, ravnatelj, Maribor.

NAŠ NAROD PRIČAKUJE NOVE SETVE

V času, ko iščejo veliki in mali narodi Evrope novih poti v bodočnost in kažejo v vsem svojem življenju tvorno dinamiko, smo se pogreznili Slovenci v neko nerazumljivo, po plesnobi smrdečo apatijo. V vsem svojem javnem, zlasti še v političnem življenju se »izživljamo« samo še v senilnih spominih na preteklost in nismo sposobni roditi iz sebe novih misli in načrtov. Naše strankarsko življenje je muzej povsod drugod po Evropi že davno neaktualnih naziranj, gesel in metod. Strankarstvo starih smeri, ki ga je pometel s prizorišča aktualnosti že prvi strel svetovne vojske, se je ohranilo pri nas kakor v zaščitenem narodnem parku drugod na izumrtje obsojeno zelišče. Njegova idejna struktura je še danes ne samo enaka, ampak celo i s t a kakor je bila pred 25. leti, in iste so tudi metode njegovega dela in boja. Ko da se v tem četrstoletju ni na svetu prav nič spremenilo, ko da je še vse tako kakor nekoč!

V vsem tem so neutajljivi znaki s e n i l n o s t i, ki dokazuje, da kot politiki Slovenci v sedanjosti sploh nismo sposobni roditi iz sebe nekaj novega, duhu in potrebam časa ustrežajočega. In vendar kliče naš obupni politični, gospodarski, socialni in kulturni položaj že sam p o n o v i, m l a d o s t n i u d a r n o s t i, zgrajeni na novih temeljih pojmovanja naše nacionalne naloge. Ta potreba je tako nujna, da pomeni vsak zamujeni dan skoraj nepopravljivo izgubo ne le za slovensko sedanjost, ampak tudi za slovensko b o d o č n o s t. Ako se postavimo na neko odmaknjeno, absolutno objektivno zrelišče, se nam zazdi, kakor da je naš slovenski narod udarjen z neozdravljivo slepoto in po njej obsojen v neizogibno pogubo.

In vendar nahajamo vedno in povsod množice posameznikov, ki se zavestno ali podzavestno zavedajo tragičnosti tega slovenskega položaja. Srečujemo jih med kmeti po naših gorah, med delavci po tovarnah in med intelektualci. Ta zavest torej živi, a — to je najbolj nerazumljivo — vendarle ne rodi nobene zavestne akcije. Tudi tisti, ki spoznavajo našo pot v pogubo, stojijo molče ter prekrižanih rok ob strani in gledajo apatično našo nacionalno agonijo. Ta apatija je tako močna, da dosega meje onkraj upa in obupa, ko je človeku in narodu že vseeno, kaj se zgodi.

Spričo tega bi se bilo treba temeljito poglobiti v naš nacionalni položaj in odgovoriti na usodno vprašanje: Ali je res naša usoda tako obupna, da je ni mogoče spremeniti? Ali je vstajenje drugih prej z nami vred tlačениh narodov srednje in ostale Evrope res pomenilo za nas e d i n e neizogibni začetek konca?

Pri odgovoru na ta vprašanja je treba pibiti, da ni bil ob koncu svetovne vojske noben narod v Evropi, ne večji in ne manjši od našega, tako strahotno ogoljufan za svoja pričakovanja, kakor je bil naš slovenski že s tem, da so ga veliki imperializmi razkosali s tremi državnimi mejami. Toda to dejstvo samo po sebi, čeprav še tako težko, nikakor ni pravi ali edini vzrok za vse to,

kar se z nami dogaja. Jedro zla tiči v nas samih! To jedro tiči v naši vse uničujoči apatičnosti in iz nje izvirajoči neaktivnosti! Tiči v našem brezdelnem vdajanju v neko imaginarno usodo in pričakovanju rešitve nekje od »zgoraj«. Slovenci smo postali — fatalisti. Toda nikdar in nikoli ni bil fatalizem za nas tako poguben, kakor je poguben danes, ko so vsi narodi okoli nas odločno zavrgli vero v fatum in pričeli sami iz lastnih sil kovati usodo!

Zelo važna je pa še neka druga ugotovitev: da so široke in najširše plasti našega naroda dejansko pripravljene dvigniti se iz svoje letargije in se samo zato ne dvignejo, ker nimajo voditeljev, ki bi jih popeljali v boj za novo aktivnost in novo vstajenje! Same iz sebe te množice takih voditeljev ne morejo ustvariti; priti bi morali iz vrst naše intelektualne inteligence. Toda prav ta je danes najbolj odpovedala, prav ta je najbolj apatična.

Naš narod ima lepo vrsto sposobnih intelektualcev, ki so sami v sebi že premerili globine naše sedanje usodnosti, napisali vrsto razprav ter vsaj zaslutili pot svojega poslanstva, toda čez to se še niso ganili in se ne ganejo. Dvignili se niso niti še do spoznanja potrebe, da bi se sami strnili v enoto, ki bi si zadala veliko nalogo nove slovenske nacionalne akcije. In vendar je gotovo, da bi bila taka strnitev mogoča tudi preko eventuelno različnih svetovnih nazorov, seveda na bazi poudrtanja tistega, kar nas kot duhovno elito istega naroda druží in zabrisanjem tistega, kar nas razdvaja. Kajti v položaju, v kakršnem je naš narod danes, so svetovni nazori zelo drugovrstnega pomena.

Zgodovinsko usodna krivda pa zadeva posebno intelektualce našega slovenskega središča — Ljubljane. Samo Ljubljana bi bila poklicana dvigniti iz svoje sredine nove oznanjevalce dela za rešitev Slovencev iz letargične agonije sedanjosti, samo Ljubljana bi mogla postati ognjišče novega slovenskega plamena, samo Ljubljana bi mogla razgibati ves narod, da bi zopet verjel vase, delal in se boril. Namesto tega spi, ali se pa izgublja v malih sporih in teorijah, ki so često docela abstraktne. Mi, ki gledamo na to naše narodno središče z zadostne razdalje, vidimo v njem samo meglo in maloto, lenobo, neaktivnost ter popolno pomanjkanje zavesti odgovornosti za usodo naroda, katerega naj bi vodilo in predstavljalo.

Zato moramo ugotoviti, da izvira ohromelost našega naroda iz neaktivnosti srca, iz nesposobnosti njegovega središča za reševanje nalog, ki mu kot narodnemu središču pripadajo. Jedro zla Ljubljane pa so njeni intelektualci, ki se ne zavedajo, da zre pričakujoče nanje ves naš narod in čaka, da vstanejo in ga pokličejo k novemu delu in novi veri v naše narodno življenje.

Staro je nesposobno za novo rast, obsojeno v hiranje in smrt, zato se mora roditi novo, mlado, čilo in aktivno. Ves naš narod čaka na to novo, pripravljen kakor razorana njiva, da sprejme mlado setev. Ali čaka zaman? Bo razočaran tudi v tem svojem zadnjem pričakovanju?

NAŠA SKRB ZA ZNANOST IN UMETNOST V OGLEDALU EVROPE

Znanost in umetnost, ti dve panogi človeškega snovanja, sta podlaga vsej kulturi in civilizaciji. Ako propade znanost in umetnost, propade tudi kultura in civilizacija, in oni dve sta tudi merilo za upoštevanje naroda v družbi človeštva z zgodovinske in sodobne perspektive. Brez njiju tudi ni gospodarskega in socialnega napredka. Tam, kjer se iz tega ali onega razloga ne moreta razviti in dvigniti, ostane narod v vsakem oziru za tistimi, ki rastejo nezadržno v širino, globino in višino. Kjer pa začneta celo propadati, tam je pot navzdol neizogibna. Tak narod je obsojen v pogubo in postane prej ali slej plen kulturno rastočega soseda.

Zavedajoč se tega nespremenljivega dejstva, se trudijo vsi narodi sveta, da dvignejo svojo znanost in umetnost, in tam, kjer so državno organizirani, pospešuje ta stremljenja zlasti še država z gmotno in moralno silo svojih sredstev. Vsi kulturno razviti narodi imajo zato od države vzdrževane univerze, akademije in podobne ustanove za gojitev znanosti in umetnosti, a države in samouprave se brigajo tudi za znanstvenike in umetnike, bodisi da jim s stalnimi ali enkratnimi podporami omogočajo studij, bodisi da jih sploh razbremenjujejo gmotnih skrbi. Razen tega posegajo iniciativno v organizacijo zasebnih akcij v prilog znanosti in umetnosti, skrbe za zaščito in širjenje znanstvenih ter umetnostnih del itd., a posebno poglavje tvorijo tudi državne, samoupravne ter zasebne nagrade, ki se podeljujejo znanstvenikom in umetnikom navadno vsako leto za najboljša znanstvena in umetnostna dela.

V srednjem in deloma še v novem veku, ko država ni imela tistih kulturnih nalog, kot jih ima dandanes, so opravljali posel pospeševalcev, podpornikov in zaščitnikov znanosti in umetnosti ter znanstvenikov in umetnikov vladarji, deželni knezi in posamezni plemiči. Znanstveniki in umetniki so živeli na njihovih dvorih in gradovih, kjer so bili gmotno brez brig in so zavzemali včasih zelo važne in uplivne položaje. Ruski carski dvor, ki še vse do revolucije l. 1917. ni puščal državi tistega svobodnega kulturnega razvitka kakor v demokracijah, je kljub temu vedno zelo izdatno podpiral znanost in umetnost ter znanstvenike in umetnike. Znan je tudi velik upliv, ki so ga imeli posamezni znanstveniki in umetniki, posebno pisatelji, na ruske carje. Tega dejstva ne more zmanjšati niti drugo, da so bili nekateri znanstveniki in umetniki v carski Rusiji preganjani in izgnani v Sibirijo. Dohodki ruskih carjev so šli v ogromnih milijonih v fonde za vzdrževanje gledališč, nakup slik in kipov itd.

Pozneje je prevzela skrb za znanost in umetnost ter znanstvenike in umetnike ruska boljševiška država in rešila to vprašanje tako popolno, kakor nobena druga pred njo. Kakor caristična, tako tudi boljševiška vlada res

ni dala znanosti in umetnosti svobode, kjer je obe podredila svojim političnim ciljem, toda dala jima je zato razmah v življenjskih in delovnih pogojih znanstvenikov in umetnikov. Danes je širjenje znanosti in umetnosti v Rusiji prav tako važna skrb države, kakor n. pr. gradnja cest, bolnišnic, tovaren, šol, oboroževanje ter vzdrževanje reda in miru. Vsa gledališča se vzdržujejo iz državnih sredstev, prav tako vsa založništva knjig, razstavišča slik in kipov itd. Državne založbe knjig razpošiljajo po državi na milijone izvodov del ruskih pisateljev, in vsi lokalni sovjeti so po zakonu dolžni vzdrževati javne knjižnice ter širiti knjige med ljudstvo. Umetniki imajo zato posebne privilegije, in njihovo življenje ter ustvarjanje je z državnimi nagradami, plačami in pokojninami zagotovljeno tako popolno, da se ruskemu umetniku, ki je dosegel s svojim delom pravico do tega naslova, ni treba bati gmotnih skrbi ali celo stradanja in propasti. Zveni skoraj neverjetno, a je vendar resnica, da sta danes v Rusiji znanstvenik in umetnik tista, ki stojita gmotno in moralno v boljševiški družbi najvišje. Zato dosega ruska znanost in umetnost nesluten razmah in se vedno bolj staplja z ljudstvom v neločljivo skupnost. Ko je nameravala moskovska državna založba izdati lani prevode Shakespearjevih dram v 50.000 izvodih in je izdala oklic na naročbo, je prejela v nekaj dneh — 500.000 naročil! Za pospeševanje znanosti in umetnosti je ustanovila Rusija v zadnjem času tudi večje nagrade za najboljša dela.

Narodnosocialistična Nemčija, ki je glede usmerjenja znanosti in umetnosti v svoje politične cilje podobna sovjetski Rusiji, je prav tako posvetila znanosti in umetnosti ter znanstvenikom in umetnikom posebno javno skrb. Odredila je obvezno stanovsko organiziranje vseh umetnikov in organiziranje skrbi za širjenje znanstvenih ter umetnostnih del. Pri tem so se določili v vseh državnih, deželnih, mestnih in drugih proračunih veliki zneski za znanost in umetnost, posebno tudi za nagrade. Poleg že prejšnjih nagrad je bila ustanovljena l. 1933. nagrada za umetnost in literaturo, dne 30. januarja letos pa državna nagrada za znanost, umetnost in literaturo v višini 300.000 nemških mark. Ta nagrada se podeli vsako leto za najboljše znanstveno, umetniško in literarno delo trem nemškim tvorcem: znanstveniku, umetniku in literatu, in sicer vsakemu v višini 100.000 nemških mark. Narodnosocialistična stranka je že prej ustanovila nagrado za iste panoge v višini 20.000 mark. Nagrada »Stefan-George«, ki jo podeljuje prosvetno ministrstvo, znaša 12.000 mark. »Hans Schemm« znaša 10.000 mark, a prav toliko znašajo tudi nagrade raznih nemških dežel, kakor Prusije, Saške, Brandenburške, Bavarske itd. ter mest Berlina, Bremena, Hamburga, Monakovega, Lipskega i. dr. Poleg teh imajo v Nemčiji še dolgo vrsto nagrad za znanost, umetnost in literaturo, ki jih izdajajo manjša okrožja, zasebne ustanove itd. Prav tako je poskrbljeno za javne podpore mladim znanstvenikom in umetnikom za studij in delo.

Stara in sorazmerno še večja je skrb nordijskih držav za znanost in umetnost. V nekaterih teh držav so dolžne država, dežele in mesta, ponekod

celo vse občine, skrbeti za ustanovitev, izpopolnjevanje in vzdrževanje javnih knjižnic, zbirk slik in kipov itd. V Oslu na Norveškem obstoja svetovno znana Noblova nagrada za znanost in literaturo, ki zagotovi tistemu, ki mu je podeljena, neskrbno življenje in delo do smrti. Toda to ni na Norveškem edina taka nagrada; poleg te je še cela vrsta drugih: državnih, mestnih in zasebnih. Enako je na Švedskem in na Danskem. Premoženje Jacobsenove nagrade v Kodanju na Danskem znaša okoli 400 milijonov dinarjev. Ta fond je namenjen v prvi vrsti za podpore in nagrade umetnikom ter nakup umetnin. Državne in samoupravne nagrade za literaturo dosegajo vsako leto milijone dinarjev. V vsaki občini je obvezna knjižnica in v vsaki, tudi kmečki hiši vise originalne slike domačih slikarjev. V Kodanju je vsako leto 40 do 50 umetnostnih razstav! Stradanje in propadanje znanstvenikov in umetnikov je v nordijskih državah neznano. Podobno je poskrbljeno z nagradami, podporami, javnimi fondi in ustanovami po drugih kulturnih državah Evrope, med katerimi stoji Francija že dolgo na visokem mestu. Povsod imajo poleg zasebnih nagrad tudi državne in samoupravne. V Italiji, kjer so imeli nagrade in fonde že prej, so prav v zadnjih letih ustanovili še nove in organizirali 1200 velikih mestnih knjižnic, ki morajo obvezno kupiti vsako novo italijansko knjigo. Veliko so storile za znanost in umetnost tudi male in komaj ustanovljene baltske države Litva, Estonija, Latvija in Finska. V vseh so ustanovljene državne nagrade za znanost in umetnost. Republika Poljska podeljuje vsako leto nagrade za znanstveno, umetniško in literarno delo v višini do 50.000 zlotov (do pol milijona dinarjev!). Nagrade od 1000 do 10.000 zlotov podeljujejo mimo tega še mesta Varšava, Krakov, Lvov, Lodž, Poznanj itd. ter vojvodstva (banovine). V podobnih razmerjih se sučejo nagrade na Češkoslovaškem, kjer imajo mestne nagrade tudi v Pragi, Brnu, Bratislavi itd. Za temi kulturnimi državami ne zaostajajo države jugovzhoda: Romunija, Bolgarija, Turčija in Grčija. Bratska Bolgarija žrtvuje razmeroma veliko za znanost in umetnost ter znanstvenike in umetnike. Podeljuje tudi nagrade. Še bolj skrbi za umetnost, zlasti za literaturo, Kemalova Turčija s fondi, nagradami, knjižnicami itd. V zadnjem času je ustanovila državno nagrado za literaturo celo — Albanija!

Edina država v vsej Evropi, ki nima ne državne ne samopravnih nagrad za znanost, umetnost in literaturo in prepušča vse: znanost, umetnost, znanstvenike in umetnike njihovi mili in nemili usodi, je — Jugoslavija! Izjemo tvorijo tu le gledališča in gledališki igralci, ki so v treh osrednjih gledališčih, Beogradu, Zagrebu in Ljubljani — državni uradniki z vsemi dobrimi in slabimi posledki tega stanu. Toda med tem ko imajo Srbi in Hrvati vsaj od države podpirani akademiji znanosti in umetnosti, Slovenci niti te še nimamo, kljub temu, da jo že od začetka zahtevamo, naša univerza v Ljubljani je pa radi nepojmljivo nizkih kreditov samo tovarna za uradnike in kandidate svobodnih poklicev, ker ji za pravo znanstveno delo manjkajo vsa najnujnejša sredstva.

Za srbsko, hrvaško in slovensko slovstvo se v kraljevini Jugoslaviji, kjer sta telovadba in sport poddržavljena ali vsaj od države podpirana, ne stori popolnoma nič. V vsej državi, z edino izjemo Maribora, ni nobene nagradne ustanove in nobene knjižnice, ki bi bila dolžna kupovati nova dela. Javne knjižnice, v kolikor obstojajo, se množe s tem, da jim morajo po zakonu vsa založništva pošiljati zastonj vsa izdana dela! Državna nagrada za literaturo, ki je znašala za vse panoge (roman, dramo in pesem) skupaj reci in piši 10.000 dinarjev, je bila pred leti radi varčevanja črtana iz postavk državnega proračuna. Prav tako nima nobene nagrade nobena naših banovin in nobeno naših mest, razen — kakor že omenjeno — Maribora, ki je lani ustanovil Slomškovo literarno nagrado, a znaša za vse panoge skupaj — 2500 dinarjev. Enako ni nobenega fonda za podpiranje umetnikov v studijske in delovne namene. Izdelava znamk, denarja, kolkov itd. se pa poverja obrtnikom, ne umetnikom. Galerije, razen ene, se morajo vzdrževati večinoma z beračenjem med zasebniki. Vendar so Srbi in Hrvati oskrbljeni vsaj z nekaterimi ustanovami. Tako imajo v obeh prestolnicah iz javnih sredstev zgrajene galerije ali razstavne paviljone. Ljubljana in Maribor tudi tega nimata. Maribor celo nima slikarskih ateljejev in niti javnega niti zasebnega prostora za prirejanje umetnostnih razstav.

Ako primerjamo to bilanco z bilancami drugih evropskih držav in narodov, moramo ugotoviti, da živimo v državi, *kjer je znanost in umetnost največja sirota in kjer so znanstveniki, in posebno še umetniki vseh panog, najbolj zanemarjani ter neupoštevani reveži*, postavljeni daleč za nogometaše, in druge sportnike do najmanj pomembnih. Brezplodno politiziranje, brez skrbi za rešitev gospodarskih in socialnih vprašanj in eksploatiranja vsega naroda po centralizmu, je pa povzročilo mimo tega še tako obubožanje srednjega sloja, edinega vzdrževalca naše znanosti in umetnosti, da obstoja nevarnost ne samo popolnega zastoja v kulturni rasti, ampak tudi nezadržnega padanja z že dosežene ravni. V podkrepitev tega naj služi ugotovitev, da ne prodaja nobeno naše založništvo niti 100 izvodov nobene knjige, ako jo samo priporoča po časnikih in časopisih ter knjigarnah in je ne prodaja po akviziterjih od hiše do hiše. Enaka je usoda likovne umetnosti, ob kateri umetniku ni več mogoče živeti, ako nima drugih dohodkov. *Ivan Grohar bi danes umrl še prej od lakote, kakor je pred vojsko, in Ivan Cankar ob vsej svoji plodovitosti sedaj ne bi mogel več živeti samo od literature.* Ali ni strahoten padec od predvojskinih časov do sedanjih, ako se spomnimo, da si je neki slovenski pesnik v tistih lepih dneh za honorar ene same pesemske zbirke kupil posestvo in sezidal vilo, neki slikar si je pa za izkupiček od svojih slik kupil — grad. Pred 80 leti je bila slovenska pesemska zbirka v nekaj dneh razgrabljena v 600 izvodih, dandanes je samo v knjigarnah ne prodane niti v 10 letih. Med 1300 slovenskimi knjižnicami na papirju, jih je morda komaj 10, ki kupijo vsaj vsako pomembnejšo knjigo. Vse ostale žive še od starih knjig, ali pa od ljudskih izdaj naših

knjižnih družb in bratovščin; kar je novejših in boljših, so bile *n a b r a n e*
i n d a r o v a n e.

Po vsem tem ni nobenega dvoma, da je pri nas vsak napredek znanosti in umetnosti nemogoč, ako se razmere temeljito ne spremenijo. Naša znanost in umetnost mora propadati in propasti, in z višine evropsko kulturnega naroda moramo pasti na raven nekulturne množice brez sorodstva v vsej sodobni Evropi. *Odpomoči brez sodelovanja države in samouprav ni!* Zato bi se morali pri nas zganiti vsi, ki so dolžni obvarovati nas kulturnega propadanja, in poskrbeti, da bodo panoge umetnosti in znanosti upoštevane v državnih in samoupravnih proračunih vsaj tako, kakor so sport in nekatere druge zadeve. Treba je ustanoviti državno, banovinske in mestne nagrade za znanost, umetnost in literaturo, in to v višini, ki ustreza vsaj do neke mere ravni drugih evropskih držav. Treba je z zakonom ustanoviti javne občinske knjižnice, ki bodo obvezno kupovale naše knjige, prav tako se pa morajo določiti zadostna javna sredstva tudi za izpopolnjevanje in vzdrževanje šolskih knjižnic za učence in dijake ter učitelje in profesorje. Treba je zgraditi ateljeje in razstavne paviljone, ustanoviti državne, banovinske in mestne galerije slik in kipov, upoštevati pri vseh javnih zgradbah slikarje in kiparje, oskrbeti vse javne urade, tudi občinske, s slikami in kipi naših umetnikov itd.

Kje najti sredstva? Naložite kulturni davek »naši« industriji, namesto da ji odpisujete davke, da more deliti po več sto odstotne dividende in pošiljati denar naših žuljev v tujino, kjer podpira — *tujo umetnost in znanost!*

VINKO ŽITNIK

VEČERNO HREPENENJE

*Nocoj večer je rdeč ko kri,
zahod je kakor greda rož,
nekje se deklica smeji —
njen smeh me reže kakor nož.
Obstal sem in roke razpel:
nocoj bi srečo rad sprejel!*

*Večer je v noč izkrvavel,
slap mesečine mu izmil
obraz je ... Glej, kako je bel!
Le jaz vse bolj krvav sem. Skril
srce bi rad v naročje rož:
nocoj bi rad bil ženi mož!*

RODIL SEM SE . . .

*Rodil sem se kot vsi, ki so v življenje
prišli brez lastne volje in pristanka,
in gnala me usoda — neugnanka —
že rano je v nemirno hrepenenje
po sreči, ki mladost jo rožna čara,
a je v resnici laž le in prevara.*

*Dosegel nisem, kar obetov upi
so stavili za cilje moji poti,
a ob ovire moje so peroti
uporno bile, in vse kar mi v kupi
gorja je danega bilo: »Izprazni!«
izpraznil sem molče in brez bojazni.*

*Očital marsikdo z glavo majaje
mi je storjene, nestorjene grehe,
jaz pa nikdar nisem iskal utehe,
nebrižen za pohvale in za graje,
kot človek, vaje dobrega in zlega,
ki je že davno daleč onkraj vsega.*

*Ker dobro vem, da vsi smo le igrače
strasti, hotenj, hlepenj, želja, utvare,
da vse, kar dviga nas in kar nas tare,
je tako — in nikdar ne bo drugače —
kot je bilo vsa leta in vse dneve
od prvih časov Adama in Eve.*

*Le kdor iz žabje sodi perspektive,
kar se okoli snuje in dogaja,
se zdele vse — od konca pa do kraja —
stvari mu bodo napačne in krive;
ker v žabji glavi mesta ni za vzpone
do tja, kjer sonce misli ne zatone.*

*Kdor pa kot orel dvigne se v višine
in smelo riše kroge svoje poti
spoznanju zadnjemu ves sam naproti,
zazre nazadnje jasno vse globine
skrivnosti stvarstva, zemlje in človeka,
ki se kot reka — v božje roke steka . . .*

IZ DNEVNIKA BREZPOSELNEGA INTELEKTUALCA

31. X. Danes praznujem obletnico, katere bi ne mogel praznovati, če bi se bil rodil pred sto leti: Praznujem obletnico, odkar zastonj iščem dela. Da je slavje bolj popolno, sem lačen že ves dan. Tako prignusilo se mi je že to prosjačenje, ki me ponižuje. Gledajo me mladega in zdravega v obleki, ki ni že prav nič podobna človeku z zrelostnim izpitom, pa me pitajo z nepotrebnimi nauki, sveti in opazkami rajši ko s kruhom. Natančno vedo, da sem potepuh in propal človek. Naj! Vsaj spoznavam, kako se more človek motiti v svojih sodbah!

7. XI. Gledam svoje rjave roke in jih vidim, kako lačne so dela. Nad mano visi megla, ves svet je votel in prazen; praznosta je povsod: v svetu, v ljudeh okoli mene, v meni samem, in ničesar več nimam, s čimer bi jo mogel napolniti. Brežcutnost je moj čoln in z njim veslam po sivih valovih svoje prihodnosti v negotovost. Z njo se morda prenesem na drugi breg, na tistega, ki mi je bil v šolskih klopeh tako blizu, a je zdaj tako daleč od mene.

23. XI. Na ponošeni obleki se drže bilke sena, za mano stoji stog, mrzab mi kljuje v udih, moj človeški ponos je povaljan in zmečkan kakor moja obleka. Moje sinočnje stopinje vodijo po snegu čez polje kakor stopinje tatu. V vasi me oblajajo psi, kmetje mi kažejo od hiše do hiše, vedno samo dalje, dalje. Vidim kmečko ženo in spomin na mojo rajno mater me davi. Kaj vse je upala od mene in pričakovala! Ob njeni krsti sem dolžil nebesa, zakaj so jo poklicali in ji odvzela radost tistih ur, ko bo počivala ob meni. Danes vem, da je bilo prav tako — umrla je bila v prepričanju, da bom imeniten in srečen. Pa le dalje, dalje za smotrom in za srečo, ki sta zame samo še bajka!

2. I. Danes imam tesno stanovanje. Sam ne vem, kako se je zgodilo. Prišel sem bil v mesto, pred borzo dela se nas je gnetla cela gruča. Šklepetali smo z zobmi od mraza in lakote. Nenadoma se mi je zazdelo smešno in nevredno mene, da bi vedno prosjačil. Na nasprotni strani je bila pekarna. Gledal sem peka, kako se je sprehajal po prodajalnici z belim predpasnikom in rdečim, tolstim licem. Nenadoma se mi je posvetilo v glavi. Pek je odšel, jaz pa sem zavpil: »Fantje, za meno!« Zdrobil sem šipo v izložbenem oknu in skočil v pekarno. Zgrabil sem za jerbase in začel metati kruh lačnim obrazom, ki so se topli zanj in tulili od veselja. Občutil sem, da opravljam veliko dobro delo, toda nenadoma se mi je stemnilo pred očmi, zakaj pek me je počil po glavi. Zavest se mi je vrnila šele na stražnici. Zasliševali so me, zmajevali z glavami in me pitali s komunistom. Njihovi obrazi so bili kakor klobase — iz njih je gledalo samo meso, nič misli, nič spoznanja in sočutja. Smehljal sem se jim, zdeli so se mi bolj bedni od mene in smilili so se mi. Razumel sem jih — ne poznajo mojega sveta, ne sveta, v katerem so, vidijo samo oni svet, ki gleda iz paragrafov in ki je njihov kruh. Kesneje

sem dobil tri mesece brezplačnega stanovanja s pičlo hrano na državne stroške. Gospodom sodnikom sem se lepo zahvalil; tudi oni so me gledali začudeno, ker niso videli mojega svetá.

2. IV. Danes sem se vrnil v šolo življenja — iz proste neprostosti v neprosto prostost. Bral sem knjige, ril za smislom našega bivanja, hotel sem presekati gordijski vozle današnjih dni, toda vse je tako temno in skrotovičeno. Čedalje jasneje spoznavam, da niti razum ne pridnost ne poštenje in vsa skrbna prizadevanja ne rode uspehov v življenju, da je treba nekaj drugega — treba se je prilagoditi vsemu, ki vodi do uspehov, ne ozirajoč se na etiko, duhovno vrednost in svobodo človeka. V nočeh brez spanja, v mrazu in vlažni sivini zimskih noči so mimo mene bežali preko zemlje in stoletij: Psametih, Kir, Aleksander Veliki, Hanibal, Napoleon, Lenin, vse do naj-novejših in najbolj nečloveških oblikovalcev časa in ljudstev. Videl sem tudi druge: Shakespearea, Tolstega, Puškina, Dostojevskega, Beethovena, Rubensa, Michelangela itd. Vsi so bili veliki, toda zdaj so dogoreli ognji, samo še žerjavica je njihov spomin. Prišla pa bo ura, ko bo tudi nje pogoltnil čas, kakor je milijarde drugih brezimnikov. Tedaj bomo vsi izravnani; bolečine in radosti, uspehi in neuspehi, zmage in porazi v življenju — vse se bo utopilo v breznu minljivosti. Tudi moje bedno življenje se bo utopilo, srečno ali nesrečno, in to me navdaja s tolažbo. — Ah, sem še mlad. Sonce me greje, trava diši po pomladi, zrak je topel in omamljiv kakor dekliško telo. V svoji revščini sem zapazil dragotino, ki je moje premoženje — spoznanje o bežnosti vsega, po čemer nas žeja in česar smo lačni.

24. IV. Ležim na ježi med njivami. Razorane brazde se bleščijo v soncu, rahla megla vstaja iznad krajev in diši kakor novo pečen kruh. Gledam vole, ki se udobno premikajo po polju in majejo v stekleno prozornem prostoru, v katerem se preliva rosní zrak kakor vino. O, da bi mogel biti tudi jaz tako vdan in nerazdružen del tega svetá: Volom se ni treba boriti za naj-nujnejše, kakor se moram jaz — za delo in hrano. Kje so moje visoke misli, moji drzni načrti o prizadevanju in uspehih, ki sem jih sanjal izven šolskih klopi in govoril svoji deklici! Potres sodobnosti je vse zrušil, gledam okoli sebe in vidim in vem: So, ki jedó, a ne delajo, in so, ki trpijo in nimajo kaj jesti. Kaj iskanje dela ni delo? Je, in sicer najgorenje delo!

29. IV. Prisluhnil sem svojemu srcu. Reklo mi je: Mlad si, proč s črnimi mislimi in vso modrostjo, mladost te kliče, glej, da te ne bo klicala zastonj, zakaj, kadar jo boš ti klical, se ne bo več vrnila. Videl sem iti deklico mimo mene. Moje ustnice so zadrhteale od hrepenenja, pogledal sem jo kakor pogleda žejen človek studenec, toda ona se je nasmehnila in me ni razumela. Blagor ji!

7. V. Čakam na svojo prošnjo, da bi se vrnila ugodno rešena, pa kaj bi s takim nespametnim upanjem! Ali naj grem k svojim sorodnikom beračem, ki nimajo kaj jesti in me bodo gledali po strani? Ne, sam si bom krčil pot skozi džunglo teh črnih dni, čeprav se mi še in še ponovi, kar se mi je danes. Teden dni sem trdo delal pri bogatem posestniku. Obljubil mi je napol

ponošeno čedno obleko, češ, da je po njegovem rajnem bratu. Ko je bilo delo na njivah opravljeno, me je pa odslovil brez vsega, češ, da sem bil prelen. Ozmerjal sem ga z lopovom in se skliceval na človeške pravice, on pa se je široko režal in me dal pretepti po hlapcu. Bolijo me kosti, srce me ne boli. Vem, kdaj prej bi me srce bolj bolelo, zdaj pa je trše od kosti. Tako je življenje!

17. V. Stojim pred samotnim križem v polju. Na njem je razpet Križani in molči kakor noč na obali. Čas se drevi preko naju. Čutim valove kalne in razburkane sodobnosti; valovi nevere Ga zalivajo, iz nje moli le še Njegova s trnjem ovenčana glava. Skozi zaveso noči vidim betonske oltarje in bogove naših dni na njih s čudeži človeka-boga: tehniko, fiziko in mehaniko. Milijoni se dreve za novimi preroki, ki ne poznajo ne ljubezni ne usmiljenja in ne duše, marveč samo napredek in uživanje. Pravico je zamenjala noč, resnico bleščeča dozdevnost, ljubezen mrzla enakopravnost. Odtod toliko kruha in poleg njega nas toliko lačnih. Kam naj damo te neizrabljene sile duha in telesa, ki se kopičijo v nas? Ali so to res le dinamiti, ki se nalaga za novi prevrat in novo, bolj človeško podobo sveta?

1. VI. Večer je. Pred menoj leži vas v plitvi dolinici kakor v skledi. Za vasjo gori zarja v ognjeno rdečem blesku — kakor bi za njo tiho cvetela ogromna vrtnica; nad njo se sinji neskončno vesolje in zavaja moje misli med osvetja, dokler se ne ustavijo pred podobo veselja štirih dimenzij kakor pred visoko steno, preko katere ne more naš um. Nad vasjo trepeta modri plašč dima. Nežen veter potuje skozi vas in prinaša domači vonj večerje. Po dvoriščih plahuta svit ognja, njegov blesk obseva dékle in dékleta z golidami, mukanje krav se utaplja v molku, temá diši po sladki utrujenosti in po spanju. Truden sem od dolge poti in moje srce želi med nje — med te ljudi, ki jih čaka polna skleda in streha nad posteljo. Rad bi poslušal toploto pomenkov in tisti smeh, ki mi je tako tuj — smeh dobrih ljudi, ki jih še ni okužilo življenje naših dni. Toda jaz si ne upam med nje, da bi motil njihovo domačnost, zaspal bom pod milim nebom in zvezde me bodo gledale kakor dobre materine oči.

15. VI. Čas se je pomaknil v mesec rož in ljubezni. Vse v meni vre in kipi, moje srce je ranjeno od prebujenega spomina. Moja mladost se gubi v času kakor vir v puščavi, vse prelesti gredo mimo mene in se niti ne ozro vame. Ona, ki je verjela v mojo mladost, v mojo moč in prihodnost, mi je nocoj tako blizu, blizu, dasi sam ne vem več, kako je z njo. Srce jo kliče. Gledam njene svilene in dišeče lase in njene tihe, krotke oči, njene ustnice mi bude žejo. Omamlja me tiho in milo kakor vonj vijolice in obseva mojo mračno dušo, da bi skoraj verjel v srečo. Tako se čutim dobrega in vdanega, da bi objel vse ljudi, ki trpijo kakor jaz, jim rekel toplo besedo in jih poljubil na razbičani obraz. Potem bi morda spet verjeli v dobroto, resnico, pravico, in vse tiste lepe sanje v svet in življenje bi se jim spet vrnile.

6. VII. Tretjo prošnjo sem dobil zavrnjeno. Vse okrog mene je tako suho in mrtvo. Stojim na visoki pečini, pod menoj je vse bogastvo zemlje, ves svet

se blešči v soncu... Zadnjič ga bom pogledal in mu bom rekel zbogom. Potem mi bo dobro. Vem, nisem prvi in ne bom zadnji, vsi ne moremo biti zmagovalci, nekateri moramo biti poraženci. Sinoči sem bil na grobu svoje matere, pojutrišnjem bom spal že pri njej...

30. IX. Sonce me gleda skozi visoka svetla okna, vsa sobana je polna mehke luči, mir je razlit po linolejastih tleh kakor olje. Tako dobro mi je. Rane na glavi, na rami in zlomljena desna roka, vse se mi je že zaraslo, spet sem zdrav in poln moči kakor prej. Tukaj mi je tako dobro, v tem milem, belem zavetju, da bi ostal za zmerom kakor otrok. Toda spet moram ven, v svet. Življenje se mi zdi spet vredno življenja. Ko sem se po dveh dneh prebudil iz nezvesti, se mi je obudila želja po življenju in sam ne vem, kako sem mogel biti tedaj tako temen, da sem to storil... Našli so me sportniki in me spravili v bolnišnico. Njim se moram zahvaliti za življenje, da nisem izkrmavel. Sestra Vitoslava mi je vrnila vero v življenje, da je življenje dragotina, da sem mlad in da ni lepo obupati. Jutri pojdem iz bolnišnice in tedaj povem vsem, naj bodo močni. Verujem, da bo prišla naša ura, in tedaj bomo mi, preizkušeni po bedi, trpljenju, ponižanju in obupu, zasedli mesta, ki se jih krčevito drže naši sedanji mogotci, ki jih je čas takorekoč pomotoma pahnil v našo dobo, zato ne razumejo nas in gledajo iz navajenega zatišja življenje kakor otrok iz tople izbe svet.

1. X. Bolnišnica je za mano. Še vidim njena visoka okna, toda moja pot gre v svet. Skozi mesto se vali kalna reka ljudi, na vogalih vidim bedne in raztrgane, ponižane in zavržene, tiste, mimo katerih gredo ljudje in življenje. Toda jaz bom šel med nje in jim bom rekel besedo. Rekel jim bom, da smo mladi, močni, vredni življenja in da je življenje naše. Združili se bomo in bomo združeni šli iskat pravico, resnico, dobroto in lepoto in jo bomo razdelili med vse ljudi enako, saj smo si vsi bratje in sestre in naša telesa imajo razen rok, nog, trebuha in glave tudi srce...

VINKO ŽITNIK

ZADNJA GROZA

*Pred mano konec zeva kakor brezno,
vse bolj se krči k njemu moja pot...
Nalijte vina v vrč moj! Kaj bi trezno
telo se z muko trgalo od tod!*

*Naj zadnjo grozo z vinom si omamim;
bolj hraber, drzen je, kdor je pijan!
Kaj mar mi potlej, če se več ne zdramim,
ko padem v gluhi, črni ocean.*

SIROTA IVANKA

III.

Trudno in zaspano je legla noč nad pokrajino. Utihnila je pesem na vasi in se izgubila v večnost. Zamišljeno se je ozrl kmet po dolini in legel k počitku. Iz daljave se je oglašalo lajanje psov. Zrak je bil vlažen in topel. Pri Poljančevih je tisti večer oživel. Okna so bila razsvetljena in so otožno zrla v noč. V hiši je bila na ognjišču in okoli njega zbrana gruča ljudi. Žene in dekleta so pozno v noč varovale mrliča in si kuhale čaj. Nekatere so že spale ali vsaj dremale okoli ognja, druge so pa strmele v žerjavico in mrmrale pred se molitve.

Na velikem, lesenem stolu je sedela sključena revna ženica, ki je bila prišla k pokojnici z najbolj oddaljenega konca vasi. Ta ni spala. Venomer si je utirala solze z objokanih oči. Prigovarjala je sosede, naj bi molile rožni venec za mir in zveličanje rajne. Prijela je debel molek, ki je vedno visel na hrapavi steni poleg ognjišča in ga je pokojna vsak večer pobožno prebirala. Molila je glasno, z drobnim, povzdignjenim glasom. Sosede so ji odgovarjale zaspano in zateglo poudarjale zadnje zloge. V tej žalostni in zaspani molitvi se je zdelo, ko da umira in pojema vse, kar je bilo še živega v tej revni hiši. Še ogenj je prasketal in ječal tako, kakor da bi kdo drsal po votli steni stranske sobe. Kdaj pa kdaj je borovje močnejše zagorelo in v belem plamenu tako milo in proseče zacvililo, ko da bi se izvila bolečina iz najbolj trpeče duše. Plamen je švignil kvišku, se zvil v ozek, žareč trak in zopet izginil v žerjavici. Senca je lezla po stenah in se oprijemala sivih tal. Padala je pred ognjišče in se zopet umikala, ko da išče tolažbe in usmiljenja. Naenkrat je pa obstala sredi hiše, se raztegnila široko do sobnih vrat in se plaho ukradla v notranjost. Bledi žarek debele sveče, goreče ob mrtvaškem odru, jo je preklal na dvoje in pregnal s praga. Počasi se je umikala in drsela po podu, dokler ni zlezla v temen kot in tam obvisela.

Očenaši in češčenemarije so se vrstili in podili v noč kakor zamolklo kapanje vode od strehe ob dežju. Umirali so pred nogami in se drobili v molk. Ženice so kimale in se medlo spogledovale, ko da bi se hotele prepričati, če ne spiyo. Le ona suha in zagorela, ki je molila naprej, je glasno poudarjala besedo za besedo, goreče molila in budila tovarišice iz spanja. Njene oči so se iskrile in žarki globoke ljubezni in usmiljenja so sijali iz njih. Njeni suhi in koščeni obraz se je svetil v ognju kot dvajsetletni mladenki. Žilave poteze njenega obraza so se majale in tajale v solzah. Goreče je molila, ko da bi bila zamaknjena v nebo. Samo ona se ni ozirala naokoli, kakor druge, ter vlivala vse svoje hrepenenje v prošnje in molitve. Ko je nazadnje odmolila, je na glas zaihtela. Sosede so se začudeno spogledale, ker niso vedele, zakaj toliko moli in vzdihuje. Nekatere so jo le topo po-

slušale. Povesile so glave, mrmrale in ihte ter si brisale oči z robovi rut, ki so jim pokrivale glave. Druge so stopile z ognjišča in odšle v mrliško sobo k Ivanki.

Deklica je bila ves čas pri materi; tiho je molila za njeno dušo, dokler ni od utrujenosti zaspala. Glavo je imela naslonjeno na odejo in z rokami se je oklepala materinega vratu. Njen obraz je bil bled, miren in skoraj srečen. Ustnice so se ji smehljale, gotovo je sanjala o mami in tistem času, ko sta sedeli za ognjiščem, vsi srečni in zadovoljni s svojim siromaštvom in usodo. Ta ljubki prizor iz srečnih sanj je še povečal žalost okolja in trde resničnosti.

Soseda jo je gorko objela, ko da bi ji hotela prikriti žalostno resnico. Deklica je sanjala o sreči in cvetju, si opajala v rosah in zarji revno srce, pred njo pa je ležala smrt brez tolažbe in tople besede. Smrt edine osebe, ki je rasla z njo v ljubezen in življenje. Sirota ni vedela, da je padla noč v njeno srce in slana v njene mlade sanje.

Soseda je občutila globoki razloček med življenjem in smrtjo, hrepenenjem in obupom, zato je prišla Ivanko za roko, ji skrila glavo v predpasnik in jo odpeljala iz sobe na ognjišče. Sirota je imela še vse zaspane oči. Mencala si jih je in še ni vedela, kaj se dogaja okoli nje. Začudeno je gledala črne žene pred seboj. Videla jih je, kako so sede okoli ognja in jo gledale z velikimi, solznimi očmi. Že ko je bila še prav majhna, je izvedela od svoje prijateljice, da prinašajo črne žene v hišo žalost, zato se jih je vedno bala. Hotela je zbežati, toda za roko jo je prišla ženica, ki je prej tako goreče molila. Pomirljivo jo je pobožala in poljubila.

»Vidiš, ljuba moja,« ji je dejala, »mamo si res izgubila. Bog jo je poklical k sebi, da ne bi več trpela v tem revnem življenju. Hudo je, da si jo izgubila že tako mlada. Toda potolaži se, jaz postanem tvoja druga mama. K meni prideš. Nikogar nimam na svetu, sama sem, nihče me ne obišče, nihče ne tolaži. Nikogar ni, da bi mi segel toplo v roko, me nagovoril in čutil z menoj. Zame je svet umrl, ko da ga nikdar ne bi bilo. Bol in siromaštvo bosta moj dom, dokler tudi mene ne polože v grob. Sedaj pa bom imela tebe; ti boš moja skrb, moja tolažba, veselje in življenje. Bog je moder in pravičen, on sam je hotel, da nisem tedaj umrla, ko mi je tvoja mati tako ljubeznivo stregla in si ti skakala okoli moje postelje še v kratkem krilcu. Ali se še spominjaš tistih poletnih noči, ko sta bili z materjo pri meni?« Ivanka je samo pokimala z glavo in jo žalostno pogledala. Soseda je nadaljevala:

»Da, sam Bog je hotel, da sem ostala živa tebi v skrb in varstvo. Ali kdo bi si bil mislil, da bom jaz ostala, tvoja mati pa bo umrla pred menoj! Res, čudna so pota božje previdnosti. Z ljubeznijo do tebe hočem vse poplačati, kar je tvoja mati storila za mene. Bog ji daj dobro in večni mir!«

Tako je govorila ženska, in njene dobre, plemenite besede so segale Ivanki v dušo. Stisnila se ji je v naročje in hvalila Boga, da ji je poslal dobrotnico

v tej nesreči. Povesila je oči in zamišljeno gledala v ogenj, ki je ugašal na ognjišču.

Zunaj se je daniło. Pri sosedu se je oglašil petelin in se jezno zaletaval v vrata svojega tesnega kurnika. Po dolini je odjeknil vrisk veselega pastirja, s ceste se je slišalo korakanje koscev, ki so hiteli na delo in se med seboj pogovarjali. Na veji je začivkal vrabec in odrčal. Rumena zarja se je razlila po pokrajini in se lesketala v jutrnji rosi. Prihajal je dan, dan veselja in sreče za bogate in neskrbne, ki so se trudno izkopali iz temne noči, dan žalosti in bolesi za lačne in nesrečne, ki komaj čakajo, da leže noč in pozabijo na svoje gorje in siromaštvo.

Tudi Ivankino srce je bilo žalostno in osamljeno. Za njeno življenje je bil ta dan poln trpljenja in muk. Bližala se je deveta ura. Videla je, kako so s težkimi in trudnimi obrazi prihajali grobarji. Položili so mater v krsto in jo odnesli skozi vrata. Zamolklo je padalo kladivo po žeblih, ki so za vselej zabili v les preljubo obličje njene matere. Udarci so padali kakor svinčene solze na njeno dušo. Vsa se je tresla, revna sirota, ko je poslušala to votlo bobnenje in zabijanje. Župnik je prišel ves čist in belo oblečen. Čez ramena in okoli vratu mu je visela črna štola. Roke je držal križem in se radovedno oziral po ljudeh. Pred njim je zvonil cerkovnikov sin, tresel z glavo in mahal z rokama. Urejeval je ljudi in pripravljaj potrebno za pogreb. Ni bilo ne pevcev ne vencev; vse je bilo pogreznjeno v bolest in mir, ki duši in pije po sencih. Solze so trepetale v zraku. Župnik je mrmral molitev, hodil okoli krste in jo kropil. Potem je zapel tako turobno, da je trgalo srce. Njegov glas je bil hripav in razbit. Strmel je v črne bukve in venomer kimal z glavo. Hitro je opravil molitve, ko da bi se mu nekam mudilo, še enkrat pokropil krsto in se obrnil k pogrebcem. Dostojanstveno in zapovedujoče je dvignil prst, skomignil z rameni in pokazal smer proti cerkvi. Ljudje, ki so stali pred njim in radovedno zijali okoli sebe, so se malomarno zgrnili v dve vrsti in pustili širok prostor, da je župnik lahko šel skozi vrata in se postavil pred hišo.

Neverjetna je radovednost ljudi ob takih prilikah. Neštetokrat so že videli take obrede, poslušali enako petje in molitve, opazovali tiste kretnje, toda vedno znova gledajo, poslušajo in doživljajo s tako napetostjo, ko da bi se vse to dogajalo prvič in bi tega še nikdar ne bili videli in slišali.

Nosači so prijeli krsto in jo dvignili. Razvil se je žalostni sprevod. Pobožno in počasi so se s krsto na ramenih pomikali skozi vrata in trdo držali za stranice. Za njimi so se gnetli ljudje, ko da bi jim manjkalo prostora in bi hoteli vse objeti z enim samim pogledom, v veliki skrbi, da bi jim kaj ne ušlo. Na cesti pred hišo so čakali moški, ženske in otroci. Spoštljivo so se odkrili, ko so zagledali krsto in duhovnika, ter stopili v vrsto. Spredaj se je zibal črn, dolg križ. Nosila ga je ženska, ki je vso noč molila. Ob njej je šla Ivanka vsa žalostna, preplašena in strta. Za križem so bili zbrani vaški otroci, potem sta prišla na vrsto župnik in krsta, za krsto pa starejši,

večinoma ženske. Moških je bilo malo, in še ti so se raztreseno ozirali po drugih, med tem ko so ženske glasno molile.

Župnik je stopal počasi in veličastno. Mahal je z levo roko okoli sebe, v desni pa je držal molitvenik. Ob strani sta mu stala strežnika, oblečena v črnino. Župniku je mahala črna štola okoli vratu, ko da bi se sama s seboj pogovarjala in preštevala mrliča, ki jih je spremila k počitku in za vselej združila z večnostjo.

Sprevod se je pomikal dalje počasi in leno. Včasih so nosači obstali, si preložili krsto z rame na ramo in zamenjali prostore, čeprav to ni bilo potrebno, saj krsta ni bila težka. Pokojnica je bila slabotna in suha. A taka je bila navada, zato so se menjali, da ne bi zatajili veličastnosti in pomembnosti svojega opravka.

Prišli so v cerkev. Orgle so zadonele in oglasil se je zvon. Žalostno petje in zvonenje se je zlivalo v bolest ugaslega življenja, polnilo cerkev in odmevalo v dušah. Obred in žalna maša sta živela v Ivankinih očeh kot ugašeni ogenj njenega srca in revne, ubite mladosti. Razumela ni ničesar in tudi verjela ni, da se vse to okoli nje resnično dogaja. Zdelo se ji je, ko da se le vsi norčujejo iz njene bolesi in jo s silo tržejo iz lepih sanj. Le tista dobra ženica, ki je nosila križ, ji je bila blizu in jo je prepričevala, da matere res ni več in je nikoli ne bo. Ivanki se je zvrtilo pred očmi, da se je morala oprijeti križa in dobrotnice, ker sicer bi bila padla.

Iz cerkve jo je nekdo peljal za roko in jo božal po svetlih laseh. Bila je njena druga mati. Pot se je nadaljevala do pokopališča. Tam so položili krsto na debele vrvi in jo polagoma spuščali v jamo. Vrvi so se zamolklo drgnile ob deske in počasi drsele proti dnu. Na teh vrveh je viselo srce matere in hčere. Ivanko je pri tem žalostnem opraviilu zazebló po vsem telesu. Tistih vrvi, tistega šuma in ropota ne more človek nikdar pozabiti. Tudi v Ivankini duši je ostal tisti zamolkli glas za vedno v bridkem spominu; spojil se je z njenim življenjem kot skeleča rana.

Župnik je odmolil. Pogrebci so poklekili okoli odprtega groba in molili za dušo pokojne. Ivanka se je tresla in vrtelo se ji je pred očmi. Tesno se je držala krila svoje dobrotnice in se naslanjala na njene suhe in žilave roke. Na krsto je hobnela in padala prst. Vsak je prijel za kepo zemlje ter jo molče ali molitev mrmraje spustil v grob. Več rok je obenem prijelo za ročaj lopate, kot bi se jim bogve kako mudilo, in valili so v grob tudi debele grude in kamenje. Polagoma so se pa ljudje razšli. Spotoma so še govorili o življenju in trpljenju pokojnice, potem so se pa spomnili svojega dela in opravka. Kmalu se ni nihče več spominjal pogreba in pokojnice.

Grude na grobu so bile mokre in spolzke; pod grobarjevo lopato so polzele in padale po navpični steni v globino in se tam razletele. Ko ni bilo nikogar več na pokopališču in je bila prst že visoko nasuta, je prišla od nekod usmiljena roka, zasadila v gomilo lesen križ in položila na njo rdeč cvet.

SIRENE TULIJO

*Sirene tulijo,
vabijo,
kličejo
ves dan in vso noč
na vso moč,
na vso moč,
da reže v srce.
Kako žalostna je
pesem fabriških siren!*

*Zjutraj ob enih,
ob dveh,
ob treh
kričijo sirene
in sekajo ure v tihih nočeh...
Ob enih,
ob dveh,
ob treh
budijo mlada dekleta,
ki zmučena,
od dela vsa sključena,
morajo vstati.*

*Na licih je žalost,
v očeh je potrtost,
v srcih obup.
A stroji brnijo
naprej, naprej,
ko da v večnost hitijo brez mej...
Dekleta ob njih stoje,
jim strežejo,*

*in nánje vse svoje želje,
misli vse mlade,
sanje in nade
vežejo,
vsa leta,
vse dni,
vse noči...*

*Vse dni,
vse noči
stojijo ob njih
in svoja življenja,
vsa njih hrepenenja,
pokladajo mrtvemu Molohu v dar.
Zvečer pa vse blede,
ko plašne sence,
se vsipljejo izza železnih vrat
— brezcvetnih tovarniških trat —
in sirene tulijo,
znova vrešče,
dolgo,
zateglo,
da reže srce!*

*Dekleta z dela gredo,
ne govorijo,
se nič ne smejiijo,
pesmi nobene ne pojo.
Mrke molčijo,
v tla strmijo,
na oglih se tiho razidejo...*

*Pa se zgodi,
da mladost odcvete,
da veter jesensko listje pomete —
in več jih ni...
Sirene pa tulijo,
vabijo,
kličejo
dalje ves dan in vso noč
na vso moč, na vso moč...*

UPOR ATAVISTIČNIH BARBARSKIH GONOV PROTI EVROPSKI KULTURI

Razvoj dogodkov v Evropi sili vedno bolj k premišljevanju. Danes si ni več mogoče tajiti, da smo priče pojavom, ki pomenijo zgodovinsko usodne odločitve za vso Evropo in ostali svet. Kakšne bodo te odločitve in ali bo zmagala materija nad duhom ali duh nad materijo, še ne vemo. V kaotičnem vrtincu sedanosti smo posamezniki le drobna pena, ki mora hote ali nehote slediti igri pobesnelih elementarnih sil. Evropa je bolna in vročična mrzlica se še vedno dviga; počasi sicer, a nezadržno. Kdaj bo dosegla kritično stopinjo zadnjega maksimuma?

Naša bolezen je duhovnega značaja. Podzavestni atavistični barbarski goni so se uprli proti kulturi in zdijali v sirovo reakcijo, ki pomenja padec nazaj za stoletja in morda tisočletja. V četrtem desetletju dvajsetega stoletja smo priče vstaje barbarstva proti humanizmu krščansko-antične kulture in notranje civilizacije. Nehote se nam vsiljuje paralela med sedanostjo in zatonom starega veka, ko je vzhodno, pogansko barbarstvo uničilo svet antične helensko-rimske kulture in rodilo mrak srednjega veka. Divji, nekulturni in necivilizirani narodi so pokončali stavbe velikega duhovnega sveta in zagospodovali na njegovih ruševinah. Sprejeli so sicer krščanstvo, a prirojili so si ga po svojih barbarskih nagonih v vero nestrpnosti, izkoriščanja in nasilja, iz katerega se je rodila »duhovna« podlaga za avtokratični fevdalizem, cezaropapizem, sveto inkvizicijo, verske vojske in vse, kar je bilo v absolutnem neskladju z nauki resničnega, etično-duhovnega krščanstva. Del te resnice nam je povedal naš pesnik-duhovnik Simon Gregorčič v ugotovitvi: »In prišli so krstiti jih želeč, v levici križ, v desnici meč.« Bojni pohod osvajanja željnih oboroženih tolp v senci — križa!

Ti s krščanstvom zakrinkani sledovi barbarstva so pričeli izginjati šele ob rojstvu renesance in iz nje izvirajočega humanizma, ki sta pričela obnavljati duha antike, oplemenitenega z duhom pravega krščanstva kot etičnega nauka. Ta prerod v antiki je šele omogočil prehod iz srednjega v novi vek in tisti občudovanja vredni kulturni dvig, ki je dosegel svoj najmogočnejši višek ob prelomu devetnajstega in dvajsetega stoletja, t. j. pred dozoritvijo svetovne vojske. Iz njega so izšla gesla absolutne demokracije: svoboda, enakost, bratstvo!

Zadnjič se je dvignil najvišje žar te plamenice v 14. točkah velikega ameriškega demokrata W. Wilsona, ki so postale temelj premirja na frontah svetovne vojske. Demokratična načela svobode, enakosti, bratstva, ki so veljala prej le za človeka kot posameznika in kvečjemu še za stanove, so se tedaj prvič priznala načelno tudi celim narodom. Evropi in vesoljnemu človeštvu so se odpirala ravna pota v novo, veliko bodočnost, ki ne bi poznala več prejšnjega nacionalističnega in etatičnega nasilja, imperijalizma

in iz obojega nujno izvirajočega bojnega klanja. Pred izmučeno človeštvo je bil pričaran sen večnega miru. Treba je bilo napraviti samo še korak od načel do dejanj, in sen bi bil postal resnica.

Ta korak ni bil napravljen. Atavistični gon egoizma, ki ga je svetovna vojska nevarno okrepila, je zmagal nad težnjami nove altruistične kulture in notranje civilizacije. Ta gon je dvignil na površje barbarski pohlep, ki se je razživel v nacionalističnem in etatističnem imperializmu ter porušil Wilsonovo načelno duhovno stavbo. Zato mir ni bil sklenjen na načelih premirja, ampak na sirovi veljavi zmage in imperialističnega pohlepa. Sen o raju je bil brutalno ubit, in ubili so ga prvi tisti, ki so ga prej pričarali — zmagovalci. Trideset milijonov skoraj brezpravnih narodnih manjšin v Evropi in vrsta po sredi narodnih organizmov potegnjenih državnih mej — da ne naštevamo vsega drugega — je sramotni spomenik te zablode!

Tu si ne smemo več dalje lagati; zavreči moramo vse obzirnosti in možato priznati: Začetek in izvirek sedanjega zla je v prekršitvi in izigranju načel premirja, v tragični usodi Wilsonovih 14. točk! In zgodovinska krivda pada najprej na tiste, ki so jih izigrali in pohodili, na državnike zavezniških sil. Vse, kar je potem sledilo, ima svoje izhodišče v tem zgodovinsko neizbrisnem grehu. Ta greh je bil po končanem svetovnem klanju razbesnelih sil prvi upor atavističnih barbarskih nagonov proti ciljem nove evropske kulture in civilizacije v mednarodnih razmerjih. Iz plamena tega upora je planila tudi iskra italijanskega fašizma, začetnika sedanje velike revolucije proti vladi duha nad sirovo materijo, in iskra njegovega dvojčka — nemškega narodnega socializma.

Ne pa tudi ruskega boljševizma! Ta je nastal prej in ločeno, docela ob strani Evrope, izključno iz avtohtonih ruskih cezaropapističnih razmer. In prav v tem je med evropskim fašizmom in evrazijskim boljševizmom razlika, dasi bi nas nekatere zunanje, oblikovne podobnosti mogle zapeljati do napačnih zaključkov tesnejšega sorodstva. Evrazijski boljševizem — v kolikor ni zlorabljen zlasti po židovstvu — ni upor proti duhu kulture in civilizacije, ampak samo proti njeni obliki. Zato tudi njegovo sovraštvo do krščanstva ne izvira prvobitno iz nasprotja do krščanskih etičnih nauk, ampak vse prej iz sovraštva do cerkve kot posvetne organizacije, moralne opore in branilke carističnega cezaropapizma. Njegova mržnja do nauk je šele posledek sovraštva do cerkve, torej sekundaren, ne primaren pojav.

Upor na novo prebujenih barbarskih atavističnih gonov, naperjen neposredno, torej prvobitno proti duhu humanistične evropske kulture in notranje civilizacije, nastale v novem veku iz sintetičnega zlitja krščanstva in obnovljene antike po renesanci, je — fašizem! Kakor zveni na videz morda paradoksalno, je vendar dejstvo, da je fašizem v nasprotju z boljševizmom, ki je v prvi vrsti sovražnik cerkve kot zunanje, vidne organizacije krščanstva, načelni nasprotnik krščanstva samega kot religije, čeprav ponekod (n. pr. v Italiji) iz oportunistnih razlogov začasno s cerkvijo kot njegovo posvetno

organizacijo celo tesneje sodeluje. Toda v Nemčiji, kjer te oportunistne potrebe ne čuti, izjavlja neprikrito, da se ne bojuje le proti cerkvi, ampak prvobitno proti krščanstvu kot oznanjevalcu humanističnih načel. (A. Rosenberga: Mit dvajsetega stoletja.) Ta boj nemškega narodnega socializma proti krščanstvu kot soustvaritelju evropske kulture in civilizacije novega veka, torej ni samo naključje. A prav to nam dokazuje vso resničnost gori postavljene trditve, da pomeni fašizem v zadnjem bistvu revolucijo barbarstva proti krščansko-antični humanistični kulturi. Isto barbarstvo, ki je zrušilo nekoč svet duha antične kulture, se je sedaj znova dvignilo na pohod, da zruši v krščanstvu obnovljenega duha antike.

Tako je dejansko prav fašizem prva in največja nevarnost za vso evropsko humanistično kulturo in civilizacijo! Težko je zato razumljivo, da sicer vedno bistrovidni predstavniki krščanske hierarhije, zlasti katoliške, tega še vedno ne uvidijo in celo krivo verujejo, da je fašizem branilec krščanstva pred komunizmom.

Da so ti zaključki pravilni, nam dokaže že povprečen prerez skozi miselno zgradbo načel fašizma. Fašizem obožuje silo in jo postavlja nad oblast duha; zatira človeško individualnost in jo podreja pagansko-barbarski volji oborožene tolpe; dviga nad enakost ljudi pobožanstvenega vodjo in njegove oprode; zanika enakost in samoodločbo narodov in razglaša le svojo nacijo za edino izvoljeno ljudstvo; tepta zadnja načela človečnosti in oznanja najbrutalnejši egoizem kot najvišji cilj svojih stremljenj ter spreminja narod v vojaško hordo, državo pa v kasarno. Končni cilj vsakega fašizma je torej vzgojiti razbesnelo oboroženo tolpo, ki naj se — kakor ob koncu starega veka barbarske horde — razlije nekega dne čez državne meje in osvoji dežele svojih sosedov za imperialistični razmah lastnega naroda. Ali niso nekoč z enakimi nameni enako avtoritarno organizirani barbari vdrli čez meje rimskih držav, jih osvojili, razdejali in se v njih utaborili?

Swobodo, enakost in bratstvo, katero je fašizem glede človeka kot posameznika doma že do korenin zatrl, skuša s svojimi zunanjepolitičnimi akcijami zatreti tudi v svetu glede celih narodov. Njegovo stremljenje je, oropati male narode pravice do soodločanja v mednarodni politiki, zato je načelni nasprotnik Zveze narodov in zagovornik sistema absolutističnega direktorija velesil. Mali narodi naj bi mu služili kot plen za novo povečanje njegove imperialistične sile. Kot brezpravne, celo najosnovnejših človeških pravic oropane narodne manjšine naj bi se spremenili v sužnje, ki na lastni zemlji zaslužnjeni garajo za svojega tlačitelja in večajo s tem njegovo moč in veličino z lastnim imetjem, delom in krvjo. Paralela med vojaško organiziranimi barbari starega in ranega srednjega veka, ki so izkoriščali premagane, nevojaško organizirane poljedelske narode kot svojo delovno in klavno živino, in med modernim fašizmom je tu v vseh odtenkih popolna.

Tam, kjer je po vstaji barbarskih egoističnih gonov in njih absolutni zmagi duh humanistične kulture uničen, so odstranjeni vsi duhovni in moralni

zadržki, ki bi mogli preprečiti zdivjanje teh gonov preko državnih meja. Tako zdivjanje smo dejansko že doživeli in ga doživljamo (Abesinija, Španija), čeprav evropske kulturne barikade zaenkrat še vzdržujejo barbarski ekspanzivni pritisk. Toda fašizem je kot reakcija proti humanistični kulturi v svoji egoistični dinamiki že po bistvu imperialistično eksploziven, zato bo končna, popolna in katastrofalna eksplozija neizogibna, ako jezovi demokratične Evrope ne bodo dovolj trdni.

Brutalno pripravljanje in oboroževanje fašizma sili torej nefašistične države, da se tudi same pripravljajo in oborožujejo, ne sicer za napad, pač pa za obrambo. Na čelo te akcije je stopila Velika Britanija z žrtvovanjem ogromne vsote 350 milijard dinarjev za oboroženo ohranitev miru.

Se bo upor atavističnih barbarskih gonov fašizma proti humanistični evropski kulturi zadušil med temi jezovi obrambe brez spopada? Ako se ne bo, se bliža Evropa katastrofi, ki bi v primeru zmage fašizma pomenila vrnitev v barbarstvo ranega srednjega veka, povampirjenega s sredstvi moderne tehnične civilizacije. Tedaj bi potrebovalo človeštvo morda še stoletja, preden bi se vrnilo k virom humanistične kulture in bi na temeljih starih ruševin zgradilo stavbo novega dviga.

JANKO FURLAN

REŠITEV IZ SOCIALNE STISKE SEDANJOSTI

Demokracija! Star in udomačen pojem, ki mu ni treba razlage, saj ima svoje privrženke, oboževalce in zastopnike v mestih in na deželi, v trgih in najbolj zakotnih vaseh; vlade, parlamenti in politične stranke, skupine in posamezniki, kretnje in besede — vse je sama demokracija. Naravnost tekmujejo med seboj, kdo je bo odrezal večji kos in je radi tega že tako razcefrana, da ne poznamo več njenih sestavnih delov in resničnih vrednot, ki smo jih zapravili. Že od prvih njenih utrinkov na tleh stare helenske kulture, torej nad dva tisoč pet sto let, stegamo po njej roke in sanjamo, kako naj bi nas osrečila, pri tem pa dopuščamo, da jo izkoriščajo privilegiranci proti množicam.

Demokracija! Da, prava, socialno pravična demokracija, ljudsko pravo ali uravnoteženje ljudskih pravic in dolžnosti! A sedanja kapitalistična laž-demokracija: obupno upitje opotekajočih se ljudskih množic s potlačenim notranjim uporom; nestrpnost, enaka mrzličnemu rožljanju z orožjem; mla-kuža bogastva in njegovih stopnjevanj ter nikdar utešenih naslad; onemoglost delovnih rok, sovraštvo in kletev, žgoča skrb in strah pred prihodnjim dnem! Ali je to tista demokracija, ki bi mogla človeštvo osrečiti, po kateri hrepenimo in si je želimo? Ne! Ta demokracija onečašča poslanstvo prave, čiste demokracije in kuje namesto reda zmedo in največja protislovja. Roga se etičnim in moralnim vrednotam ter ustvarja nešteto vprašanj, ki vise nad in pred nami, ne da bi jih mogli rešiti.

Ta po kapitalizmu izkažena demokracija je izzvala v enih svojevrstno zavest, v drugih slutnje, ki čakajo na vsakovrstne privide in sanje, v tretjih pa uspavanje. In čim večja je armada poslednjih, tem težje je stališče ostalih. Prav tako obtežujejo tudi one, ki imajo po splošno ukoreninjenem mnenju neko absolutno, skoraj božansko moč in morejo poljubno deliti srečo in blagostanje. Ta posiljena demokracija je zvodila ljudstvo tako daleč, da meša preproste pojme, celo take, ki zadevajo njih, oboževalce. V dobi lažne demokracije in njenega kulturnega napredka tavajo zemljani skozi tako zmedo, da jim je treba streči s tako-le razlago:

Krvice so velike in nečloveške, in vi čakate, da se to nevzdržno stanje popravi. Kdo pa naj ga popravi? Oni na najvišjih mestih? Res, biti bi moralo tako, ampak ... To bi bilo mogoče samo v primeru, ako bi stala na mestu naše človeške družbe, s tako različnimi osobinami in pojmovanji življenja, le čreda ovac, ali ako bi poštenemu svetu vladali sami poštenjaki. Poudarjam: pred vsem p o š t e n s v e t — in šele potem poštenei vladavci! Ni namreč dovolj, da odločajo odlične lastnosti ali morala le od zgoraj; ni dovolj, da se zdrava težnja pojavlja le od ene strani; ta mora najti odziv, priznanje in razumevanje v samih ljudskih plasteh. Ljudstvo bi pa moralo biti za nov ukrep, za reformo — ki je vedno le izraz vsakokratnega njegovega materialnega in moralnega stanja — zrelo, duhovno pripravljeno, kajti sicer ostane vse delo redkih idealnih posameznikov le želja. V to bi moralo rasti njegovo vsestransko izživljanje in uveljavljanje iz resnične, socialno prečiščene in oplemenitene demokratične kulture in krepiti njene tvorce: osebnostni čut, čut dolžnosti in pravice v razmerju do sočloveka (družbe), čut lastne odgovornosti, poštenja, samostojnosti itd.

Pa premerimo in pretehtajmo, v koliko je taka kultura zastopana na naši zemlji! Zdrknimo za trenotek čez ravnice, gorice in planine te ali one dežele! Vseh petero čutov nam strne utis v bolesten odgovor: s i r o m a š t v o ! — Dokler predstavljajo množice le skupine, ki čakajo reform, in maso, ki nima nikakega ali vsaj ne primerne razumevanja za lastne socialne ustanove, dotlej jo morejo braniti samo — p o l i c i j s k e reforme! Varšavski vseučiliški profesor psihologije in sociologije A b r a m o w s k i pravi popolnoma utemeljeno: »Pomanjkanje samostojnosti sega globoko v notranje življenje ljudstva, in niti vodilne osebnosti niti politične stranke z določno opredeljenim programom, ne morejo staviti vladi drugačnih zahtev kot take, ki jih moremo izraziti s formulo: Kaj naj se zahteva od države.« Pri teh besedah se človek nehote pomudi pri današnjem času na naših tleh, kjer udarja od vsepovsod klic: »Napravite iz nas karkoli, le da nas obvarujete propasti in nam preskrbite kruha, podpor, bolnišnic ... Zato so pri nas reforme le kos papirja, ki si ga uradna birokracija svojevoljno in poljubno tolmači.

Bilo bi odveč, ako bi še dalje razkrajali plodove današnje izkrivljene demokracije, ko je vendar na vseh koncih in krajih javnega življenja čitljivo, da

je izsrkala iz ljudstva vse one prvine, ki grade osebnosti. Iz te izkrivljene demokracije poganja le ena sama zelena veja kot najbolj usodna zajedalka — sebičnost s trosi kapitalizma! Temu proži sedanja izkažena demokracija vse ono, kar sestavlja njegov zunanji in notranji svet, njegovo najvišje načelo in končni namen — materijo, z vanjo vlitto energetično silo — delom. Suženjsko mu poklanja najboljše in najlepše: plodove narave in dela! Kako naj se zato poklonimo tej izkrivljeni demokraciji za protislovno resnico, da preklinjamo tisto, kar prepaja našo lastno duševnost? Da torej obtožujemo sami sebe! Resnično je namreč dejstvo, da je kapitalizem omrežil s svojim duhom vso človeško družbo in nas vzgojil v veri v filozofsko načelo o nujnosti medsebojnega volčjega boja. Tako mu namreč narekujejo njegovi interesi!

In od tu dalje? Življenje kuje samo sebe in se prekuje. Toda nikdar se ne more presnovati v prilog trpečih na temeljih načel, vsiljenih nam po kapitalizmu, ki namenoma zameta znanost v življenju družbe. Res je sicer, da obstoja neko neprekinjeno trenje in medsebojno navzkrižno gibanje, ki pa še ni boj na življenje in smrt, kot ga srečujemo v sodobni, po kapitalizmu zlorabljeni demokraciji; življenje je dopolnjevanje, menjavanje, medsebojno prelivanje, kar vse sloni na zakonu vzajemnosti. Naglo raste v množicah spoznanje, ki opozarja z vedno večjim poudarkom, da izpodkopavamo s kapitalistično miselnostjo temelj resnični, zdravi, socialno pojmovani demokraciji ter s tem sebi, domu, narodu in državi, ker prožimo z njo svojemu največjemu sovražniku krono in žezlo, in to pred vsem v dveh življenjsko odločilnih smereh, ki tvorita istočasno izhodišče in cilj: v proizvodnji in potrošnji!

Ustvarjanje ali pridobivanje proizvodov (blaga, dobrin), kar je isto s pojmom »gospodarstvo«, je že davno rešeno precej skrbno in spretno, saj si je podredilo vse izsledke vede in tehnike, kakor nam nazorno povedo razne moderne skovanke: racionalizacija, tehnizacija, intenziteta i. dr. Komu v prilog, to razberemo iz porazdelitve proizvodov, ki tvori jedro socialnega vprašanja. Lov za proizvode, torej na plodove narave in dela, je izzval tako silno protislovje, da tvori edinstveno mesto v zgodovini in se mu upirata najbolj preprost razum in srce: pričaral je preveč blaga! V nemi ali izgovorjeni izpovedi sestradanih, nagih in bosih je dovolj prepričevalna sodba o pomenu te obilice. Naj izpovedo pravico do plodov narave in dela naši najboljši sodniki s pečatom smrtne obsodbe na sebi — naši otroci, da se prepričamo, kako smo že dosegli ostrino noža, kjer je strpnost na najtežji preizkušnji!

V novem, vedno bolj glasnem kriku je zahteva življenja samega; v njegovem preprostem izrazu je neizprosna terjatev po rešitvi bistva socialnega vprašanja, ki ga moremo opredeliti s sledečim nastavkom: a) kaj dobi delavec, bilo ročni ali duševni, za svoj proizvod, in b) kaj dobi delavec v lastnosti potrošnika kot nagrado za svoje delo (denar)? Teoretična rešitev se glasi:

Človeku-proizvodniku polnovredni, neokrnjeni proizvod, človeku-potrošniku polnovredni, neokrnjeni potrošni proizvod (blago). Od teh vprašanj — proizvodnje in potrošnje — je prvo dozdevno pomembnejše od drugega, češ, da je to poglobitnega, prvenstvenega značaja. Nedvomno pa sta obe življenjsko enakovredni po aksiomu: delam — proizvajam — da živim; živim — potrošim — da delam. V tem večno nujnem procesu dopolnjevanja se giblje ves naš telesni in duševni obstoj.

Vendar je v danem primeru, oziroma v obstoječih socialnih razmerah glede te enakovrednosti malo drugače. Za proizvodnjo je treba troje činiteljev: tvarine (sirovine), dela in potrošnje; vedno torej kapitala! Vsiljuje se vprašanje: Kako priti do njega in njegovega najbolj socialno usmerjenega izkoriščanja, ki naj bi kazalo pot novi, socialno ozdravljeni demokraciji? Odgovor je enostaven: Po isti poti kakor kapitalistični izkoriščevalci — po združitvi! Kot je namen njihovih delniških družb, trustov, kartelov itd. brezobzirno in skrajno izkoriščanje v obeh smereh: v proizvodnji in potrošnji, tako mora združba delovnih množic sloneti na temeljnicah: enake dolžnosti, enake pravice! Na teh temeljih je zgrajeno pravo združništvo, ta, prav pri naših pradedih tako uveljavljan gospodarsko-socialni red, ki je izključeval in onemogočeval današnji pojav bogastva, zadrugi pa osiromašenje.

Razgibane in zavedne delovne roke bi mogle kljub težkočam zbrati polagoma potrebni kapital za to ali drugo proizvodnjo. A tedaj bi se pojavilo vprašanje trga ali potrošnje. Saj je proizvod vendar zato tu, da se odda. Če ni v tem primeru zadružne gospodarske ustanove, ki bi proizvod odkupila, bi grozila dvojna nevarnost: ona težke tekme v vnovčevanju proizvoda, kar bi ogražalo te gospodarsko-socialne ustanove, in ona dejstva, da se na ta način na stvari nič ne bi spremenilo. Tu se torej razločno vidi, kaj pomeni v gospodarskem kompleksu organizacija potrošnje! Zadružna proizvodnja ni — kakor dozdevno kaže — začetni, ampak končni člen v gospodarski verigi in je mogoča, uspešna ter smiselna le kot odziv združene potrošnje! Izhod iz sedanjega gospodarskega in socialnega labirinta je le v zadružni organizaciji potrošnikov. Zamislimo se — radi boljšega razumevanja — v nekdanja zaključena gospodarstva, ki so sama proizvajala to in toliko, kar in kolikor so potrebovala. Takrat ni bilo gospodarske zmede, zastoja, krize; v tej gospodarski samoupravi je vladal red. Tu so mogli »vnovčiti« odvišek s pravičnim sorazmerjem in so dobili zanj ustrezajočo protivrednost v drugem zaželenem blagu (menjalno ali naturalno gospodarstvo). Res je sicer, da vladajo dandanes drugačne razmere, ako pa odstranimo vso navlako modernosti: kulturno raven, trgovino, tehniko, promet i. dr., vidimo, da se ni bistveno prav za prav nič spremenilo, pred vsem pa izluščimo večno resnico, da človek je in ostane proizvodnik in potrošnik!

Potrošnja je večno gibalo življenja in tvori ter uravnava okvir proizvodnje, in to po obsegu in kakovosti, kar je oboje spremenljivo. Če proizvodnja ne

koraka sporedno z njo, se pojavijo pretresljaji, ali z drugo besedo: gospodarska in še bolj socialna zmeda — k r i z a. Taka je podoba pravkaršnjega življenja. Smemo pa si razlagati, da je v današnjem protislovnem nihanju, ki sloni na nujnosti in naravnih posledkih individualnega gospodarstva, poslednji jačji izraz njegovega uveljavljanja. Napredek preteklega in sedanjega stoletja je povzročil velik gospodarski razmah in pomnožil plodove; dobrine so v izobilju in le čakajo kupcev. Gospodarska svoboda, tekma in svetovna trgovina z izpopolnjenimi prometnimi sredstvi poplavlja kontinente s plodovi vseh dežel ter izločajo iz delovnega procesa pomanjkljive obrate. Lakota in pomanjkanje torej nista več prirodni potrebi, ampak le posledek, katerega poreklo sega v pozitivni zakon. Orjaška veriga delniških družb neznanega izvira, neznane, a občutene moči, znanega in neznanega pomena, ki si kuje velike spekulativne dobičke, duši v enaki meri kmeta, delavca, uradnika in druge. Vsi nosijo isto usodo, vsi trpe pod istimi udarci zlorabljene, kapitalistične demokracije.

Ta visoki davek plačujemo predvsem kot potrošniki. Res je krivda izven nas, a v prav toliki, ako ne v še večji meri — tudi v nas! Krivi smo vsi, ki smo v lastnosti potrošnikov docela pasivni in se prostovoljno prepustčamo izkoriščanju. Naše moči so razpršene in razdvojene ter potujejo vsaka svojo pot. Še več: z medsebojnim bojem za neke neznatne in nepomembne pravice razpoložljive sile celo uničujemo. Ta armada dosega v narodu največji odstotek.

Ako pa ni zdravila od nikoder, ako odreka po kapitalizmu zaslužnena demokracija, ki je najčeseje samo plašč prikrite diktature, delovnemu človeku celo osnovne pravice, je edina pomoč v z a d r u ž n o organiziranih gospodarskih celicah, zlasti pa v organizirani potrošnji. Prav v potrošnji je ona orjaška gospodarsko-socialna sila, ki bi mogla podreti truste vsega sveta.

V takih organizacijah je ena prvih socialnih reform — s a m o p o m o č. Ta je bila, je in ostane najboljši zdravnik in najučinkovitejše zdravilo socialnih odnosov. Iz nje požene brstje novih gospodarskih, kulturnih in moralnih sil, novega, resnično demokratičnega človeka. Samopomoč pa vodi v dve smeri: v okrepitev potrošne moči, in s tem v možnost izgradnje lastnih proizvodnih celic. Ponavljam: ni končni cilj zadružne potrošnje nabavljati posameznikom boljša in cenejša življenjska sredstva, hrano, obleko, nastanitve itd. — ampak postopen prehod k popolni zadružni proizvodnji! Tod vodi pot v evangelij nove, pravične demokracije.

NAŠA GLEDALIŠČA

MARIBORSKA DRAMA. — Joka Žigon: Kadar se utrga oblak; Branislav Nušić: Dr.; H. H. Ortner: Čevljar Anton Hit. — V januarju, četrtem mesecu letošnje gledališke sezone, smo doživeli premiero drame mladega slovenskega dramatika Joke Žigona »Kadar se utrga oblak«. Pisatelj je postavil v osredje dogajanja bogatega lesnega trgovca Jakoba Kalana, okoli katerega se izpolni usoda njegove žene Ane, sina Lojzeta, žagarja Andreja, njegove hčere Lenke in grbastega trgovca Lipeta Izde. Njihova zamotana in skoraj preveč romantično prepletena življenjska razmerja, iz katerih je zrasel tragični konflikt, se pričenjajo že davno pred odrskim razpletom, v Kalanovi, Anini, Andrejevi in Lipetovi mladosti. Takrat je bila Ana Andrejeva nevesta, je z njim zanosila otroka in bi postala tudi njegova žena, ako Kalan v svoji požrešnosti po bogastvu ne bi bil uničil Andrejevega očeta in njegovega doma. Oropan doma je moral Andrej po svetu, kjer je našel drugo žensko in imel z njo hčer Lenko, četudi je ostalo njegovo srce ves čas pri Ani. Zapuščena Ana se je z zarodkom mladostne ljubezni pod srcem — prav tako topo — poročila z nasilnim Kalanom, ki vse do tragičnega razpleta v drami niti slutil ni, da Lojze ni njegov sin. Za to skrivnost sta vedela samo Ana in grbasti Lipe Izda, njen tretji oboževalec. Čez leta se je pa Andrej vrnil z malo Lenko v domačo vas in postal Kalanov žagar. Tako sta Lojze in Lenka skupaj dorasla v čas, ko se je v njunih srcih prebudila mladostna ljubezen, čeprav sta bila ponevedoma sin in hči istega očeta, torej brat in sestra! In prav v tej ljubezni je jedro konflikta, kateri izsili v drami tragični razplet, ki se zaključi s Kalanovim gospodarskim in moralnim zlomom, Andrejevo smrtno nesrečo ter samoumorom obeh otrok. Gospodarski zlom povzroči deus ex machina — povodenj — moralnega pa razkritje vse te zapletene romantike preteklosti. Tako je naslov drame obenem čisto realističen in tudi simboličen: oblak se utrga v naravi in v dušah!

Že snov sama je preveč natlačena z romantiko in zunanjiimi, elementarnimi silami, še bolj in brez potrebe je pa črn tragični razplet, ki terja vse preveč žrtv. Saj so žrtve prav za prav vsi, ne glede na njihovo krivdo ali nekrivdo, največje pa prav tisti, ki so najmanj zagrešili: Andrej, Lenka in Lojze! Zakaj morajo umreti prav ti trije? Ali res ni bilo iz tega zapletljajja drugega dramatičnega izhoda. V tem je notranja hiba Žigonove drame, ki nam je pokazal v vseh treh dejanjih samo brezupno temo, brez žarkov očiščujoče svetlobe. In čemu je poklical na pomoč še utržani oblak ter povodenj. Bilo ni nobene neizogibno nujne potrebe. Tragični konflikt bi se dal razplesti tudi brez elementarnih uničujočih sil in brez smrtnih nesreč ter samoumorov, in sicer tako, da bi postala drama celo krepkejša, naravnejša in verjetnejša. Mimo tega ni bilo treba Kalana tako tesno približati Cankarjevemu kralju na Betajnovi. Kje so vzroki, da vidijo posebno naši mladi povsod toliko teme in teže in mislijo, da ni literarnega dela brez tega popolnega mraka? Ali je to bistvo naše duševnosti, našega narodnega značaja? Saj vendar življenje tudi pri nas ni sama žalost. V vsaki tragiki, celo najgloblji, je skoraj vedno tudi nekaj komike, a prav gotovo sonca. — Vendar je Žigonova drama kljub vsemu temu dokaz neke oblikovalne sile in smisla za probleme sodobnosti. Zgodba je povezana s krizo lesne trgovine in industrije, ki nam jo plastično predstavlja kot ozadje okolja in razpleta. Režiser Jože K o v i č se je lotil svoje naloge z vnemo, kakršno zasluži delo že zato, ker je domače, slovensko in mimo tega še prvenec. Vendar je imel precej vezane roke. Delo ni tiste vrste, da bi ga mogla režija kdo ve koliko »korigirati«, ker

dopušča prav za prav le eno samo, precej določeno omejeno interpretacijo. To je Kovičeva režija v splošnem pogodila in na njej razvila svoj način odrskega oživetja, dasi bi se mogle nekatere scene morda tudi drugače okrepiti ali ublažiti.

Žigonovi drami je sledila v postavitvi istega režiserja najnovejša komedija srbskega komediografa Branislava Nušića »Dr.«, ki jo je prevedel dramaturg dr. Ivan Dornik. Ta vedra komedija je popolno nasprotje temne drame »Kadar se utrga oblak«. Tu sama teža, tam lahkota, pomešana le s satiro in včasih ironično persiflažo. Branislav Nušić je čudovit, neizčrpen ustvarjalec komedij, ki pa nikoli ne dosežejo ravní popolne umetnine, ampak ostanejo vselej pod njeno povprečnico, na tleh veseloiigre ali burke. Nušić se je v svojem ustvarjanju ustavil tik pred vrati velike umetnosti; treba bi mu bilo napraviti samo še korak dalje, in bil ne bi samo balkanski, ampak tudi evropski in nadčasovni komediograf velikega formata. Njegova neizčrpna snovna iznajdljivost je fenomenalna in se dá primerjati samo z iznajdljivostjo največjih, tam okoli Moliérea. Njegova oblikovalna sila pa že zaostaja, a še bolj obče človeško etična.

Ali ni dokaz te fenomenalne iznajdljivosti tudi siže »Doktorja«? Jari bogataš Života Cvijović hoče dvigniti svojega lenega in nenadarjenega sina Milorada do časti doktorja, univerzitetnega profesorja in ženina hčere prometnega ministra. Težka naloga, pa jo vsaj do polovice srečno reši. Pod imenom svojega sina pošlje na vseučilišče v Freiburg njegovega nadarjenega, a revnega sošolca Velimirja Pavlovića, ki mu po štirih letih res prinese doktorsko diplomu. Pa tudi še potem piše Pavlović »dr« Miloradu učena filozofska predavanja; toda prav tu, že po dozdevni popolni zmagi, se stavba nenadoma zruši: rektor se ne dá podkupiti, da bi spravil »dr« Milorada do docenture, v Beograd pride freiburški profesor dr. Reiser in za njim še — Pavlovićeva žena z otrokom, ki pa je pravno prav za prav poročena z Miloradom Cvijovićem, saj se je Pavlović pod tem imenom z njo poročil. Tu se tudi prične in razvije komedija, ki se konča s tem, da Života in Milorad zavržeta doktorsko diplomu, Milorad se pa mimo tega zaljubi še v »svojo« ženo in ji postane res zakonski mož, dočim pade Pavlović v naročje svoji mladostni ljubezni, Cvijovićevi hčerki Slavki. Prvo dejanje nam obeta komedijo uskladene dozorelosti, toda naslednja tri ne vzdrže te višine. Delo se vedno bolj zapleta v burkasti kaos, se v drugem in tretjem dejanju zaključí enako s prisiljenim izhodom iz zadrege, v četrtem pa konča brez tistega očiščenja, ki bi moralo iziti iz prejšnjih satiričnih zarodkov kot nujna in logična posledica. Satirična puščica se je Nušiću zlomila in z njo višja umetniška vrednost te komedije, ki dokazuje tudi sicer nasproti prejšnjim neki upadek. Vendar je v njej toliko klenih misli, prispodob, likov in scen, pred vsem pa komike, ki ji nihče ne more topo kljubovati, da doseže v polni meri svoj namen — zabavati. Pa še nekaj: kakor skoraj vsa Nušićeva dela, nam daje tudi to vpogled v življenje in mišljenje Balkana, zato ima folkloristični pomen, za nas Slovence pa tudi nazorno poučnost. Razkriva nam zopet jedro bolezní tiste materialistične in etično izkoreninjene mentalitete, s katero imamo vsa zadnja leta toliko opravka.

Režiserju nudi ta Nušićeva komedija mnogo več problematike, kakor Žigonova tragedija. Jože Kovič jo je zagrabil čisto tako, kakor jo je Nušić napisal, dasi bi jo bil lahko bolj približal našemu srednjeevropskemu okusu, menim tako, da bi bil nekaj preveč norčave burkavosti spremenil v finejšo komiko. Sicer pa: pokazal nam je s tem le še bolj vidno razloček med srbskim in slovenskim družbenim okoljem in doprinesel s tem svoj del do temeljitejšega spoznavanja.

Konec februarja nam je predstavil avstrijskega pisatelja Ortnerja ljudsko igro »Čevljar Anton Hit« v prevodu dr. M. Šmalca in režiji Petra Malca. Zgodba te v deset slik razvite igre je zajeta iz nemškega alpskega okolja in prežeta z zdravo etično mislijo izmitja zločina v kazni kot edino potjo iz preteklega v bodoče življenje. Ne poznam tako dobro Ortnerja in zlasti ne njegovega krvnega

ter duhovnega izvira, vendar se mi odkriva iz ideje njegovega dela neka bolj slovanska kakor germanska nota, četudi izvira morda samo iz slovanskih literarnih pobud. Nehote čutim v ozadju Dostojevskega, Tolstega in morda še koga drugega od tam, kjer je vest oblikujoča življenjska stvarnost. Tudi osrednja osebnost — čevljar — ga spravlja v tesnejši stik z velikim Jasnopoljancem. Vendar je dal Ortner delu tudi tipično avstrijski dodatek — »gemütlichkeit«. Kakšen razložek je med njegovim »Hitom« in Žigonovim »Oblakom«! Tudi »Hit« je v bistvu tragedija, dasi mnogo bolj svetla, toda okoli nje polje tako neprisiljeno življenje nekomplisiranih podeželskih ljudi, da se tragika nenehoma meša s komiko in posuši vsako solzo sproti naiven smeh.

Čevljarski pomočnik Anton Hit, preprost in nepokvarjen mladenič, doživi smrt svojega mojstra in postane po svoji pasivni ter njeni aktivni volji mož ovdovele čevljarice, po letih starejše in po značaju mrtve ter dolgočasne ženske. In v to mrtvo življenje vpade kakor eksplozija mladosti, vihravosti in ženskosti napol meščanska in napol pokvarjena Ana. Hit se tej skušnjavi ne more upreti; osvoji ga vsega, da se ji popolnoma vda. Na neki veselici celo fotografirajo njun objem, in prelom je neizogiben. Žena je mladima vedno bolj v napoto, in treba bi se je bilo iznebiti. Ana sili v Hita naj bi jo zastrupil s sublimatom, ki mu ga prinese, in mož se duhovno že vda, ko čevljarico nenadoma zadene kap, da umre naravne smrti. Hit zločina res ni izvršil, toda krivda namena ga vendarle skruši in zlomi, da gre k orožnikom in jim izpove svoj greh. Ti ga seveda odslove; suhoparni ljudje ne razumejo te pretirane tenkovestnosti. Toda on išče dalje očiščenja v kazni in ga od tega ne odvrne niti Anina ljubezen. Njegova globoka in prepričujoča vztrajnost zlomi nazadnje celo njo samo, da se mu z otrokom pod srcem prerojena pridruži na njegovi poti v pokoro, za katero šele žari jutro novega življenja. — To je zgodba za veliko, občečloveško dramo, toda Ortner jo je postavil v plitko ljudsko okolje in obdelal tako, da je vendar samo ljudska igra. Okoli Hita, njegove žene in Ane se vrtil film z učiteljstvom, orožniki, gasilci ter vsemi tistimi ljudmi, ki so neizogibni predstavniki vasi in njenega življenja. Pletejo se plehke, včasih groteskno komične male zgodbe brez globlje tehtnosti in nujnosti. Celo strankarske politike je nekaj vmes.

Tako, v dve smeri razvito odrsko delo s tipično vaško karakterizacijo povrhu, stavi režiserja pred težko nalogo, a prav tako tudi igralce. Od realnega upodabljanja do karikiranja vodi le spolzka ožina, ki zanese šibkejša lahko celo v diletantizem. Peter Malec, ki se je sicer kot režiser tudi že odlično uveljavil, je tu precej omagal ter izgubil oblast nad igro in igralci, ki so se mu razteкли v samovoljnosti. Nekatere scene in nekateri liki so radi tega zdrknili z ravni povprečnosti. Na njej ali nad njo so se obdržali samo samonikli oblikovalci in rutinerji. Ob tej predstavi sem se moral nehote znova zamisliti tudi v čudno in težko razumljivo dejstvo, da naši igralci — čeprav nismo Slovenci v bistvu nič drugega kakor vaščani — vaščanov najčešče ne znajo odrsko upodabljati in napravijo iz njih karikature, kakor so jih delali v pretekli in še polpretekli dobi tudi naši »ljudski« pisatelji.

Igralsko nam niso pokazale te tri predstave nobenega posebno bistvenega napredka. Pavle Kovič je nastopil v »Oblaku« kot Jakob Kalan, v »Čevljarju« pa kot Anton Hit. V prvi polovici drame je Kalan v najbližjem karakternem sorodstvu s Cankarjevim kraljem na Betajnovi, a v drugi se njegova volja lomi in nazadnje ubito zlomi. Tudi Kovič ga je tako izoblikoval, dasi ne vseskozi s tako predorno silo kakor nekoč Betajnovca. Vendar je ustvaril vse, kar je bilo v naši drami sploh mogoče ustvariti iz tega notranje razklanega lika. Prav tako je izpričal svojo samoniklo ustvarjalno silo v vlogi Hita. Bila je v veliki meri njegova zasluga, da se je igra dvignila vsaj na to višino, dasi ni izčrpal vseh občutij in izraznih možnosti.

Rado Nakrst je nastopil v vseh treh delih in odigral v »Oblaku« mladega Lojzeta

Kalana, v »Dr.« Velimirja Pavlovića in v »Hitu« fotografa. Karakterno je bil najmočnejši kot Pavlović. Zagrabil in izoblikoval je tega življenjsko nerodnega filozofa tako samoniklo, da ga moram všteti med naše in njegove najboljše kreacije. Pa tudi v značaj Lojzeta Kalana se je poglobil, dočim kot fotograf ni bil tako do kraja dognan in posrečen.

V vseh treh delih je nastopil tudi Danilo Gorinšek. V Žigonovi drami se je moral kot žagar Andrej boriti s prepovršno avtorjevo karakterizacijo, zato ni bil v vseh scenah enako dodelan. Močnejše se je uveljavil v Nušičevi komediji kot trgovec Života Cvijović. Posrečeno je pogodil notranje bistvo in zunanost tega tipičnega predstavnika razduhovljenega materializma, ki je v svojem pokvarjenem okolju že čisto izgubil vsako drugo merilo in sredstvo — razen denarnega. Kot šolski upravitelj v »Hitu« pa ni uspel. Zamislil si ga je pravilno, a nedisciplinirani zalet ga je zanesel v karikiranje in pretiravanje.

Milan Košič ljubi močno, zelo izrazito karakterizacijo v maski in igri. Kadar ne prekorači naravnih mej in ne zapade v karikiranje, je odličen igralec, kar je izpričal zlasti kot grbasti Lipe Izda v Žigonovi tragediji, kjer je bil karakterno najmočnejši oblikovalec. Tudi v manjši vlogi poklicne priče (Sojkin mož) v »Dr.« je ostal v mejah zasnutka, v vlogi Mihca v »Hitu« je pa včasih zdrknil z nevarne karakterne ostrine v karikaturu.

Just Košuta ni imel v likih poštarja Pavliča v »Oblaku«, dr. Reiserju v »Dr.« in orožnika v »Hitu« posebne prilike za širši razmah, dokazal pa je z vsemi tremi, da se je že znašel na neki previdni ravni, na kateri se zna trdno obdržati, čeprav ne doseže vselej vsega, kar bi rad. Poštarja Pavliča je precej pogodil, kot dr. Reiser je bil v težjem položaju, kot orožnik je pa kljub postranskosti vloge dosegel popoln uspeh.

Edo Grom ima svoj ustaljen način igranja, ki ga vselej in v vsaki vlogi obvaruje neuspeha, četudi morda ne doseže večje višine. Stric Blagoje v »Dr.« bi bil lahko bolj prefinjen, bolj poglobljen in širje obsežen, toda tudi tako se je uvrstil med dobre like. Njegov orožniški komandir v »Hitu« je pa bil vendarle igralsko višji.

Edo Verdonik se polagoma uveljavlja in ustaljuje, čeprav v njem še vre in ga zanaša, da svojih sil ne more vedno obvladati in podrediti oblikovalnemu hotenju. Kot mladi »dr« Milorad Cvijović je dosegel enega svojih boljših uspehov. Tu bi meral spoznati podlago za nadaljnje izgrajevanje svojega igralskega bistva! Kot učitelj Knap v »Hitu« ni bil tako izrazit in siguran.

Franjo Blaž je še vedno neizoblikovan in negotov. Po presenetljivih uspehih pade često do popolnih neuspehov. Dočim je v mali vlogi uradnika Nikolića v »Dr.« še trdno stal, se mu je na spolzkih tleh v »Hitu« spodrsnilo.

Lojze Štandeker tudi v epizodnih nastopih ne more pokazati napredka. V »Hitu« ni pogodil ne mizarja ne župnika. Kam se mu vedno tako mudi? Njegovo vihanje čez oder je bilo nezdržljivo z dostojanstvom in resnobo duhovnika z zadnjimi tolažili.

Ljudevit Crnobori letos še ni našel sebi primerne vloge. Kot gostilničar je bil v »Hitu« prepovršno maskiran.

Peter Malec je nastopil samo v »Hitu« kot epizodni hlapec, enako Danilo Turk kot mešetar Petelin in mali Boris Mohor v »Dr.« kot pikolo.

Elvira Kraljeva je nastopila v vseh treh delih. Kot Kalanova žena Ana je preživljala osredje tragedije. Z razvojem notranjih razpoloženj, od toposti in strahu do zloma, je ponovno izpričala obsežnost svoje ustvarjalne sile. Za vsako hudobijo pripravljena Sojka v Nušičevi komediji ji je nudila priložnost za nove upodobljive odtenke, katere je tudi pokazala, čeprav vloga ne sega posebno v ospredje. Močno je dojela tudi bistvo Ane v »Hitu«. Pogodila je, da je ta dekle bolj slabo

vzgojena, kakor resnično pokvarjena. Ženske Anine vrste predstavljajo posebni tip; Kraljeva se je vživela vanj in ga postavila na oder polno in plastično. Vendar sem zasledil v teh likih tudi šibkejše trenutke njene igre, ko ni mogla ali znala izrabiti vseh svojih sicer dovolj izpričanih tvornih sil.

Ema Starčeva se giblje pri ustvarjanju svojih likov še vedno na ostrini med doživljanjem in igranim artizmom. Navadno vzdrži ravnotežje in nas prepriča (kot ga. Draga v »Dr.«), včasih se pa ne more uravnotežiti in disciplinirati; tedaj »igra« in zaide v pretiravanje (ponekod v vlogi žene šolskega upravitelja v »Hitu«, kjer je pa bila dobro karakternost maskirana).

Branka Rasbergerjeva v teh treh predstavah ni našla večje prilike za razvoj svojega nespornega talenta. Kot Lenka v »Oblaku« in Slavka v »Dr.« je dobro rešila nalogo upodobitve dveh mladih, zaljubljenih deklet. Prepričevalna je bila tudi v izražanju čustvenih odtenkov. Manjši lik Hane v »Hitu« je pa zarisala v malo preveč trdih potezih in pozabila na izgradnjo detajlov.

Slava Gorinškova je v svojem igrilstvu utesnjena na ožji krog možnosti odrskega izživljanja. Vlogam, ki jo vlečejo iz tega kroga, ni kos ne po notranji karakterizaciji ne po zunanji igri. Protičko je v »Dr.« v njeni nekompleksiranosti dobro pogodila, čevljarice v »Hitu« pa ni znala izživeti in dvigniti iz shematičnosti.

Danica Savinova je na odru tako doma, da zadene vselej svoj igralski ton, četudi je včasih bolj posledek rutine kakor globljega doživljanja. Taka je bila tudi v vlogi Spasojevičke v »Dr.«. Toda kot Hitova mati se je dvignila visoko nad svojo povprečnost in nam ustvarila tako po maski kakor po igri lik, katerega lahko prištejemo k najbolj posrečenim kreacijam letošnje sezone.

Elza Barbičeva je vskočila iz operete v dramo kot Klara v »Dr.« in dosegla lep uspeh. Morda bi se utegnila v drami še dobro uveljaviti.

V Nušičevi komediji je odigrala namesto ge. Zakrajškove Cvijovičeve ženo Maro ga. Založnikova; v splošnem pogodeno.

Ana Tovornikova je nastopila v dveh malih vlogah kot Marica v »Dr.« in Mali v »Hitu«.

Ob dosedanjih predstavah letošnje sezone se porajajo razni problemi repertoarja, režije, inscenacije in maskiranja, ki terjajo načelno obravnavanje, to pa bo mogoče šele ob zaključku leta.

-r.

SLOVENSKO SLOVSTVO

140 LET SLOVENSKE ŽURNALISTIKE. Spisal dr. Fran Vatovec. Samozaložba, Maribor 1937. Strani 62 in Vodnikova slika. Tisk Mariborske tiskarne. —

Naslov knjižice, ki je ponatis iz MVJ, je vsekakor preširok, ker pričakujemo za njim obdobje vseh sto štiridesetih let, najdemo pa samo Valentina Vodnika in njegove »Lublanke Novize«, toda ob obupni praznini, ki zija v znanstvenem in kritičnem obravnavanju zgodovine slovenskega časništva in časnikarstva, je moramo vendarle biti veseli. Vatovec se je tu lotil snovi, ki je bila tudi doslej že najbolj obdelana, a s čisto časnikarsko-uredniškega stališča, in v tem je njegova zaslužna ledina.

Orisal je nastanek LN, jih postavil v začetek kot temelj petih obdobjev slovenskega časništva, se ustavil ob slovenski časniški besedi pred Vodnikom, obrazložil izbero imena LN in okoliščine izdajanja. Nato obravnava Vodnikovo slovenščino, vsebino časnika, razvrstitev gradiva in Vodnika kot časnikarja, se pomudi ob vprašanju, ali je V. res opravljal tudi pomožno delo stavca, in zaključuje razpravo z usehntvijo tega prvega slovenskega časnika radi premajhnega števila plačujočih naročnikov. Ob koncu je dodal seznam uporabljenih virov in literature.

Razprava dokazuje, da se je lotil avtor snovi z vnemo in strokovno poglobitvijo, je pa ostal ponekod vendarle površen. Sprejel ali postavil je nekatere domneve kot dejstva, ne da bi jih zadosti podprl z dokazi, in pokazal tudi sicer preveč svojevoljne subjektivnosti. Subjektivnost, kakršna je n. pr. trditev o »Jutru« in »Večerniku« na str. 30, prav gotovo ne sodi v razpravo, ki hoče biti znanstveno objektivna! Vendar je knjižica kljub naštetim hibam priznanja vreden prispevek k temeljem, na katerih naj bi se čimprej zgradila doslej tako zanemarjena znanstveno in kritično obravnavana zgodovina slovenskega časništva in časnikarstva, ki je že dolgo eden izmed stebrov slovenske kulturne samobitnosti.

V jezikovnem oziru uporablja Vatovec po nepotrebnem poleg izrazov časnik, časništvo, časnikar, časnikarstvo tudi tujke novinar in novinarstvo ter žurnalist in žurnalistika. Dalje bi lahko opustil Dravsko banovino itd. R. R.

NAŠI JUBILANTI

DR. IVO ŠORLI. Letos 19. aprila je slavil slovenski narod šestdesetletnico enega najplodovitejših pisateljev generacije moderne, dr. Iva Šorlija. Rodil se je jubilat dne 19. aprila l. 1877. v Podmeltu na Tolminskem in se po pravnih studijah posvetil notarskemu poklicu, ki ga je po prevratu pripeljal s Primorskega v Šmarje pri Jelšah ter nazadnje v Maribor.

Šorli je nastopil svojo pisateljsko pot že zgodaj in bil zastopan celo v almanahu »Na razstanku«, nato je pa sodeloval pri skoraj vseh slovenskih revijah, posebno pri »Ljubljanskem Zvonu«. V knjižni izdaji so izšle najprej njegove novele »Človek in pol« (l. 1903), nato »Pot za razpotjem« (l. 1906), »Novele in črtice« (l. 1907), novela »Golobovi« (l. 1924), roman »Zadnji val« (l. 1924) itd. Leta 1934. in 1935. so izšla v šestih obsežnih zvezkih njegova »Izbrana dela«, mimo tega je pa napisal še celo vrsto črtic, novel, povesti, romanov in dramo »Blodnji ognji«, ki je dosegla v Ljubljani, Mariboru in Pragi časten uspeh. Prav za šestdesetletnico je dokončal svoje obsežno delo »Moja pot do tu«, knjigo spominov v slogu čistega leposlovja. Mimo tega je napisal Šorli tudi več mladinskih knjig ter prevedel v slovenščino več del tujih, zlasti francoskih in španskih pisateljev.

Dasi je nastopil svojo literarno pot obenem s Cankarjem in ostalimi iz družbe moderne, je hodil vendar čisto samosvoja pota impresivnega, pa tudi refleksivnega naturalizma in zavzel tako v slovenskem slovstvu zgodovinsko važno mesto. Bil je prvi, ki je uvedel v naše slovstvo takoimenovano »tolminstvo«, katero sta pozneje nadaljevala zlasti Ivan Pregelj in France Bevk, seveda vsak na svoj način. Večino svojih del je izoblikoval iz meščanskega in malomeščanskega okolja, to pa izredno plastično in nam ustvaril nekaj novel, ki spadajo med najboljše, kar jih imamo Slovenci. Tudi v Mariboru je posegel krepko v literarno-umetniško snovanje novega drugega centra Slovenije ter postal predsednik Mariborskega kluba literatov in Umetniškega kluba v Mariboru.

Maribor je proslavil njegovo šestdesetletnico s prireditvijo v Narodnem gledališču, ki je obsegala uvodno besedo pisatelja dr. Maksa Šnuderla, slavnostni govor kritika Fr. Koblarja iz Ljubljane, recitacije njegovih del, petje arij iz oper, ki jih je jubilat prevedel, in odigranje dveh njegovih skečev. Ob tej priliki so se ga spomnili vsi slovenski listi, pa tudi večinoma drugi po državi, na Češkoslovaškem itd. V »Piramidi«, ki šteje dr. Iva Šorlija med svoje sodelavce, bomo objavili prihodnjič o jublantu izčrpejšo studijo. R. R.

POLITIČNI ZAPISKI

NEPOPRAVLJIVA ZGODOVINSKA NAPAKA. Mirovne pogodbe, ki so na podlagi Wilsonovih demokratičnih načel samoodločbe prinesle vsem — malim in velikim —

evropskim narodom osamosvojitve in združitve, so prezrle edino nas Slovence! Samo mi edini smo bili razkosani na tri države in bili prikrajšani v Porabju še na korist četrti. O krivdi ali nekrivdi za to tragično usodo našega malega naroda, se je pri nas in drugod že veliko razpravljalo, ugotovilo pa tudi, da se ne smemo Slovenci jeziti za svojo nesrečo samo na druge, ampak — in še najbolj! — tudi nase. Zdi se, da je ta problem, v kolikor zadeva nesposobnost tedanjega slovenskega političnega vodstva, že dovelj osvetljen, čisto prezrto je pa ostalo neko drugo dejstvo, ki ni nič manj važno in usodno. To dejstvo je: da Slovenci nismo izgubili tretjine svojega narodnega ozemlja in tretjine svojega ljudstva kot Slovenci, ampak — kot Jugoslovani!

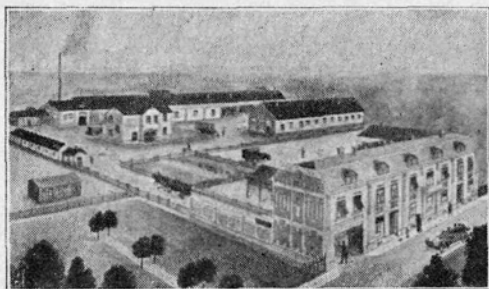
Ljudje, ki so govorili za nas v Jugoslovanskem odboru, nas pred svetom niso predstavljali kot slovenski narod, ampak že od vsega začetka kot del ali »pleme enotnega jugoslovanskega naroda«, zatrjujoč v govorjeni in pisani besedi, da se v ničemer ne razlikujemo od Hrvatov in Srbov. Zaradi tega so gledali tudi vsi odločujoči državniki in diplomati zaveznikov na vse, Slovence, Hrvate in Srbe, kot na etnično homogeno enoto. Računajoč s to etnično homogenostjo, se seveda niso mogli ozirati še posebej na nas Slovence in naše narodne interese. Na naše narodne manjšine, ki so ostale v Italiji in Avstriji, so gledali zato z jugoslovanskega stališča! Sam nam Jugoslovonom sicer naklonjeni Clémenceau je dejal ob priliki debate o novi meji med Jugoslavijo in Italijo, da »izguba pol milijona rojakov za dvanajstmilijonski narod vendar ne pomeni kdo ve kako veliko«, in poudaril, da bodo izgubili take dele tudi še manjši narodi, ker se pač ne morejo povsod potegniti popolnoma pravične in pravilne etnične meje. Podobno mišljenje so izražali ob raznih priložnostih tudi drugi odločujoči možje mirovne konference.

Prav iz tega lahko izluščimo vso usodnost krivde tistih naših »zastopnikov«, ki so pred svetom samovoljno zatajili našo slovensko etnično samobitnost in nas razglasili za nesamostojno »pleme jugoslovanskega naroda«. Ako bi bili Slovenci od vsega začetka naglasili, da hočemo kot Slovani sicer v skupno državo z ostalimi južnimi Slovani, toda kot etnično popolnoma samostojen slovenski narod, ki šteje v celoti samo dva milijona duš, bi bili veliki zavezniški državniki, kot so bili Clémenceau, Lloyd George, Wilson in drugi, vedeli, da izguba ene tretjine narodnega ozemlja in ljudstva za slovenski narod ni tako brezpomembna, kakor za »dvanajstmilijonski jugoslovanski narod«, ampak pomeni dejansko naše popolno pohabljenje in onesposobljenje za polno narodno življenje. Tako smo izgubili svoje ozemlje in svoje rojake samo na račun zlaganega »narodnega edinstva«. Plačali smo sami račun za vse južne Slované, kajti med tem ko smo žrtvovali Slovenci za svoje osvobojenje tujini v obliki narodne manjšine okoli 33 odstotkov svojega narodnega ozemlja in svojih ljudi, so žrtvovali Hrvati komaj 5 odstotkov, Srbi pa samo 1 odstotek!

Toda zemlje lačnim tujcem tudi to še ni zadosti! Še danes se oglašajo n. pr. nemški imperialisti, ki izkoriščajoč teorijo o »enem samem etnično homogenem jugoslovanskem narodu« ponujajo podporo za ustanovitev Velike Jugoslavije z Bolgari, predlagajoč pri tem odstop dveh tretjin sedaj z Jugoslavijo združenega slovenskega ozemlja Nemcem, sklicujoč se pri tem na isto oporo kakor nekoč Clémenceau, »da izguba tega malega kosa zemlje velikega jugoslovanskega naroda pač ne bi posebno bolela«!

Iz vsega tega zato lahko izluščimo le eno samo spoznanje: da moremo tudi pred mednarodnim svetom braniti svoje pravice samó kot Slovenci, vztrajajoč na načelu pravice do samoodločbe našega naroda kot etnično popolnoma samostojnega organizma! Tajiti slovensko etnično samostojnost, pomeni izpostavljati se še dalje usodi nepomembnega »perifernega ljudstva«, ki je lahko vsak trenotek objekt mednarodnega mešetarenja.

V. R.

Benka Jasip

tovarna mesnih izdelkov, eksport živine,
telet, svinj in mesa. - I. jugoslovanska
proizvodnja baconov

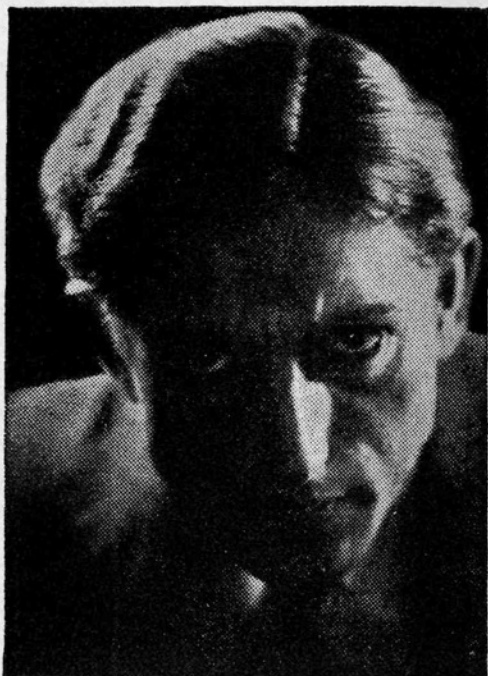
Murska Sobota

Poseduje prodajalne v:

Gornji Radgoni
Mariboru, Aleksandrova c. 19
Mariboru, Glavni trg 16
Celju, Kralja Petra c. 13

Priporoča svoje priznано najfinejše izdelke,
kakor tudi šunke à la Praha, specialne mesne
rolade in konzervirane šunke

Kako lahko uporabite Karmahove sposobnosti za sebe ?

Ako hočete v kakršnikoli zadevi doseči odločitev, ali pa do dna spoznati svoje soljudi, potem pošljite vzorec svoje, odnosno njihove pisave na naslov:

KARMAH STUDIO, ŽALEC.

Svoje vprašanje formulirate lahko tudi tako, da se nanaša le na zadevo, ki Vas najbolj zanima, in se more izvršiti Karmahova koncentracija potem v tej po Vas določeni smeri, ne da bi se izgubljala v posrskih stvareh.

Karmahovo delovanje!

Vzgoja otrok, poklicna vprašanja, zakonske zadeve, trgovske zveze, odločitve v dvomljivih primerih, osebna vprašanja, anonimna in ponarejena pisanja itd., vse to so vprašanja, ki so na dnevnem redu in pri katerih psihografologov nasvet lahko ugodno preokrene usodo. V življenju vsakega človeka so odločilni trenotki, v katerih zadostuje majhen nasvet, da se spravi življenjska pot na drug tir. Psihografologija ni nikako megljeno pre-rokovanje, temveč je rezultat duševnega proučevanja in analiziranja rokopi-
pisa. Dober psihološki nasvet je že marsikoga obvaroval pred nesrečo, zavistjo in celo pred uničenjem eksistence.

Izvolite upoštevati!

Da damo vsakomur priliko, da lahko uporabi svoje zmožnosti glede na pomoč in nasvete za sebe, znaša cena za eno skico v pismenem posvetovanju samo Din 50.—. Izčrpna studioanaliza in posvetovanje pa stane samo Din 100.—. Ta zneska je treba smatrati skoraj izključno kot stroške. Vsak nadaljni preizkus pisave se računa posebej.

Vsa pisma in vprašanja se morajo pošiljati naravnost na stalni naslov:
KARMAH STUDIO - ŽALEC - DRAVSKA BANOVINA